

*Platsspecifika kvaliteter i transformationsprocesser
– narrativ om Hafenareal i Basel, Schweiz*

Linnéa Lundström

Självständigt arbete • 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2023

Platsspecifika kvaliteter i transformationsprocesser
– narrativ om Hafenareal i Basel, Schweiz

*Site-specific qualities in transformation processes
– narratives of the Hafenareal in Basel, Switzerland*

Linnéa Lundström

Handledare: Victoria Sjöstedt, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator: Johan Wirdelöv, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Bitr. examinator: Marie Andersson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: A2E
Kurstitel: Independent Project in Landscape Architecture
Kurskod: EX0846
Program: Landskapsarkitektprogrammet
Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2023
Omslagsbild: Illustration av författaren

Nyckelord: postindustriell transformation, hamnomvandling, platsspecifika kvaliteter, narrativ, landskapsarkitektur

Illustrationerna och fotografierna i arbetet är författarens egna om inget annat anges.

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Jag vill tacka Victoria Sjöstedt för en mycket klok och engagerad handledning, som väglett mig i arbetet genom inspirerande diskussioner och feedback.

Tack till Nivå landskapsarkitektur för all stöttning och för sällskapet, som hjälpt mig hålla motivationen uppe under hela arbetsprocessen.

Sammanfattning

Omvandlingen av postindustriella hamnområden har under de senaste decennierna sett snarlik ut i städer världen över. Stadsbyggnadsidealet om den täta blandstaden har resulterat i en generell utveckling från industrilandskap till högprofilerade *waterfronts*, vars gestaltning tar marginell hänsyn till existerande platsspecifika värden. Att i stället använda sig av ett transformativt förhållningssätt har visat sig ha resurssparande effekter, och skapat områden karaktäriserade av en större heterogenitet.

Detta arbete utgår från Hafenareal, ett hamnområde i centrala Basel, som står inför stora förändringar när hamnindustrin på sikt flyttas ut från staden. Syftet med arbetet är att diskutera hur platsspecifika kvaliteter värderas och kommuniceras i de omvandlingsprocesser som postindustriella landskap genomgår, samt belysa hur narrativ kan användas för att förstå platsspecifika kvaliteter och dess betydelse i omvandlingsprocesser.

Utifrån en litteraturstudie formuleras i studien ett antal analytiska frågor, som används för att identifiera hur platsspecifika kvaliteter kommuniceras inom olika aktörers narrativ om Hafenareal. Resultatet visar att värderingen av områdets kvaliteter skiljer sig åt mellan olika aktörer, vilket sammanfaller med vilken agenda som ligger bakom narrativen. Eftersom planeringsprocessen befinner sig i ett tidigt stadi, har diskussionen om området främst rört sig på en politisk och ideologisk nivå, där narrativen formats av olika retoriska strategier. Studien rymmer ett gestaltungsförslag, med två nedslag i området, vilka ger idéer till hur gestaltning kan öppna upp för diskussion kring platsspecifika värden i omvandlingsprocesser.

Abstract

The transformation of post-industrial harbour areas has been similar in cities around the world in recent decades. The prevailing urban planning ideal - the dense mixed-use city - has resulted in a generic development from industrial landscapes to high-profile waterfronts, in which the design takes marginal account of existing site-specific values. Instead, using a transformative approach has proven to have resource-saving effects, and creating areas characterised by greater heterogeneity.

This master's thesis takes its point of departure in Hafenareal, a port area in the centre of Basel, which is facing major changes as the port industry is being relocated out of the city. The aim of the work is to discuss how site-specific qualities are valued and communicated in the transformation processes that post-industrial landscapes undergo, and to highlight how narratives can be used to understand site-specific qualities and their importance in transformation processes.

Based on a literature study, a number of analytical questions are formulated in the study, which are used to identify how site-specific qualities are communicated within different actors' narratives of port areas. The results show that the evaluation of the area's qualities differs between different actors, which coincides with the agenda behind the narratives. As the planning process is at an early stage, the discussion about the area has mainly operated on a political and ideological level. The study includes a design proposal, with two interventions in the area, which provide ideas on how design can open up discussion about site-specific qualities in transformation processes.

Figur 1. Flygfoto över Hafenareal från nordväst, år 1961. Bildkälla: ETH-Bibliothek Zürich, Bildarchiv.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Abstract	5
1. Inledning	10
Bakgrund	11
Syfte och mål	13
Frågeställningar	13
Avgränsningar	13
Metod	14
Material	15
2. Teori	16
Plats	17
Platsspecificitet	18
Gränser	19
Mentala och fysiska gränser	19
Transformation	20
Palimpsest	23
Narrativ	24
Narrativ inom stadsplaneringsprocessen	24
Narrativ inom postindustriell hamnutveckling	25
Sammanfattning	26
3. Resultat och analys	30
Om Hafenareal	31
Mitt Hafenareal	36
Första mötet: Floden och industrin	36
Andra mötet: Fysiska strukturer	40

Tredje mötet: Historia och gränser	44
Fjärde mötet: Helheten och nyttjandet	48
Sammanfattning	51
Kantonens Hafenareal	52
Sammanfattning	56
Medborgargruppernas Hafenareal	58
Sammanfattning	60
4. Gestaltning	62
Södra entrén	64
Förutsättningar	64
Strategi för transformation	66
Norra entrén	72
Förutsättningar	72
Strategi för transformation	74
5. Diskussion	80
Platsspecifika kvaliteter i omvandlingsprocesser	81
Narrativets betydelse	82
Gestaltningförslag som framtidsnarrativ	83
Metoddiskussion	84
För vidare studier	86
6. Källförteckning	88
Tryckta källor	89
Elektroniska källor	90
Figurförteckning	91
Publicering och arkivering	92

1. Inledning

Bakgrund

Sedan slutet av 1900-talet har transformationen av postindustriella områden blivit en av de största utmaningarna för stadsplanerare världen över. När centralt belägna hamnområden avvecklas, frigörs attraktiva ytor med potential att integreras i stadsstrukturen. Resultatet av många hamnstäders omvandlingsprojekt visar dock på en slående likformighet, där den generiska programmering som applicerats inte tar hänsyn till områdenas befintliga, platsspecifika kvaliteter. Stora investeringar och snabba projektimplementeringar har skapat likriktade områden världen över, där de före detta hamnområdena bebyggts med kontorskomplex, lyxbostäder och platser för konsumtion och rekreation (Diedrich, 2013).

Stadsbyggnadsidealen förändras i takt med samhällsutvecklingen. Modernismens stadsbyggnadsideal, med stadsplaneringsmodeller baserade på urban expansion, har ersatts av ideal baserade på blandstad och urban förtätning. Idag är det vanligt att städer utvecklas genom *urban renewal*, där nedlagda industriområden bebyggs med en tät, urban blandbebyggelse som integreras med intilliggande bostadsområden. Ett ökat intresse för stadsplaneringsmodeller som *ekostäder* och *smarta städer*, tillsammans med starka kommersialisering- och tillväxtincitament, är ytterligare anledningar till att utvecklingen på en global skala blivit ännu mer likriktad (Dahl, 2020, s 24).

Ellen Braae (2015) beskriver två olika förhållningssätt som utvecklingen av postindustriella områden ofta utgår från. Antingen betraktas områdena som ett blankt blad, en *tabula rasa*, vars existerande innehåll rensas bort för att ersättas med något nytt. Ibland sparas karaktärsfulla industriella element, exempelvis kranar och silos. De kan rustas upp och ges nya funktioner, men tagna ur sin kontext bildar de monumentala artefakter i en museifiering av platsen och dess kulturarv. Det andra förhållningssättet identifierar Braae som processartat och transformativt. Då utgår gestaltningen från det som redan finns på platsen, och utvecklas och omformas över en längre tidsperiod genom anpassning och återbruk. Braae & Diedrich (2012) menar att det finns flera fördelar med att arbeta transformativt utifrån platsspecifik kunskap i hamnområden, i motsats till en total omgestaltning. Återanvändning och resurshållning motverkar homogenitet, och lägger grunden för ett kulturellt klimat där det flerskiktade och komplexa värdesätts. Det har även visat sig ha resurssparande effekter, framför allt när det gäller ekologi, men delvis även ekonomi.

Detta arbete utgår från hamnområdet Hafenareal, som är en del av ett större stadsutvecklingsprojekt i ett av Basels industriområden. Platsen är belägen på en halvö i floden Rhen, precis vid trelandspunkten där Schweiz, Tysklands och Frankrikes gränser möts. Området karaktäriseras av gränsdragningen, då landskapet har nyttjats och formats av detta förhållande under en lång tid. Hafenareal har länge otillgängligt för allmänheten på grund av den industriella verksamheten, som steg för steg håller på att avvecklas. I den pågående planeringsprocessen utmålar Kanton Basel-Stadt en vision där Hafenareal omvandlas till en internationell destination, där turism och nöjesliv integreras i en högprofilerad stadsdel med bostäder och verksamheter. Denna målbild har mötts av motstånd från Basels befolkning, vilket tydliggjort att alla inte delar denna bild om stadens framtid.

Jag introducerades till Hafenareal under vårterminen 2022, när jag gjorde en utbytetermin på det tekniska universitetet i München. Där valde jag att läsa merparten av mina kurser vid lärostolen för landskapsarkitektur och transformation, under professor Udo Weilachers ledning. Lärostolen orienterades mot transformation av postindustriella landskap under åren 1983–2009, då landskapsarkitekten Peter Latz var professor. Under 1990-talet arbetade Latz med gestaltningen av *Landschaftspark Duisburg-Nord*, ett nedlagt kol- och stålverksområde i västra Tyskland. Latz gestaltning bygger på en acceptans av platsens historia och dess ”förstörda landskap”, och landskapsparken är idag en av de mest erkända transformationsprojekten av postindustriella landskap (Dahl, 2020, s 27).

Varje termin arbetar studenterna inom lärostolen med projektkurser, som utgår från platser och problemställningar i Peter Latz anda. Under vårterminen hade kursen Hafenareal som utgångspunkt. Tillsammans med mina klasskamrater reste jag till Basel i början av maj, för att under fyra dagar studera arbetsområdet och dess omgivningar. Detta var första gången som jag arbetade med en plats utanför Sverige, dessutom i en internationell grupp studenter. Att ta sig an platsen i detta sammanhang, där vitt skilda bakgrunder och förhållningssätt till landskapsarkitektur fördes samman, var utgångspunkten för mitt möte med Hafenareal.

Uppgiften som presenterades inom projektkursen bestod av en gestaltningsuppgift som utfördes i grupp. Studenterna uppmanades att arbeta inom ramarna för de existerande planprogrammen som utarbetats av Kanton Basel-Stadt. Samtidigt nämndes betydelsen av de temporära initiativ som bildats inom området, samt den motståndsrörelse som protesterat mot kantonens planer för en konventionell exploatering av hamnområdet. Inom tidsramen för projektkursen fanns dock ingen tid till att fördjupa sig i dessa frågor. Jag insåg att många av de platsspecifika värden som jag iakttagit under studieresan blev osynliggjorda i gestaltningsprocessen. Det var komplicerat att utveckla ett transformativt angreppssätt inom ramarna för ett konventionellt gestaltningsförslag, där vi strävade efter att uppnå kantonens vision rörande exploateringstal och funktioner inom området.

Inför detta arbete bestämde jag mig för att fortsätta arbeta med Hafenareal, men att den här gången lägga större vikt vid områdets platsspecifika kvaliteter. Som ett sätt att närma sig området från ett geografiskt avstånd beslutade jag mig för att utforska hur narrativ kan användas som en metod att bättre förstå existerande värden på platsen. Eftersom jag tidigare endast utgått från kantonens officiella narrativ om platsen, ville jag nyansera och problematisera den bild jag fått av hamnområdet. Att endast utgå från det dominerande narrativet gav mig en förenklad bild av området, som inte heller stämde överensstämde med mina egna upplevelser från området. Min ambition var att få inblick i fler narrativ om Hafenareal, och därmed bredda min förståelse av platsen. Genom att utveckla ett gestaltningsförslag vill jag utveckla mina kunskaper och öppna upp en diskussion kring hur existerande platsspecifika kvaliteter värderas i omvandlingen av Hafenareal. Förhoppningen är att de insikter som skapas genom gestaltningsarbetet även kan appliceras för att skapa en mer nyanserad förståelse av transformation av postindustriella hamnområden i stort.

Syfte och mål

Syftet med arbetet är att diskutera hur platsspecifika kvaliteter värderas och kommuniceras i de omvandlingsprocesser som postindustriella landskap genomgår, samt belysa hur narrativ kan användas för förstå platsspecifika kvaliteter och dess betydelse i omvandlingsprocesser.

Målet med arbetet är att identifiera hur platsspecifika kvaliteter värderas i omvandlingen av Hafenareal, samt ge idéer till hur narrativ kan användas för att kommunicera dessa platsspecifika värden.

Frågeställningar

Hur förstås och värderas platsspecifika kvaliteter i den pågående omvandlingen av Hafenareal?

Hur används narrativ för att identifiera och kommunicera dessa platsspecifika kvaliteter?

Avgränsningar

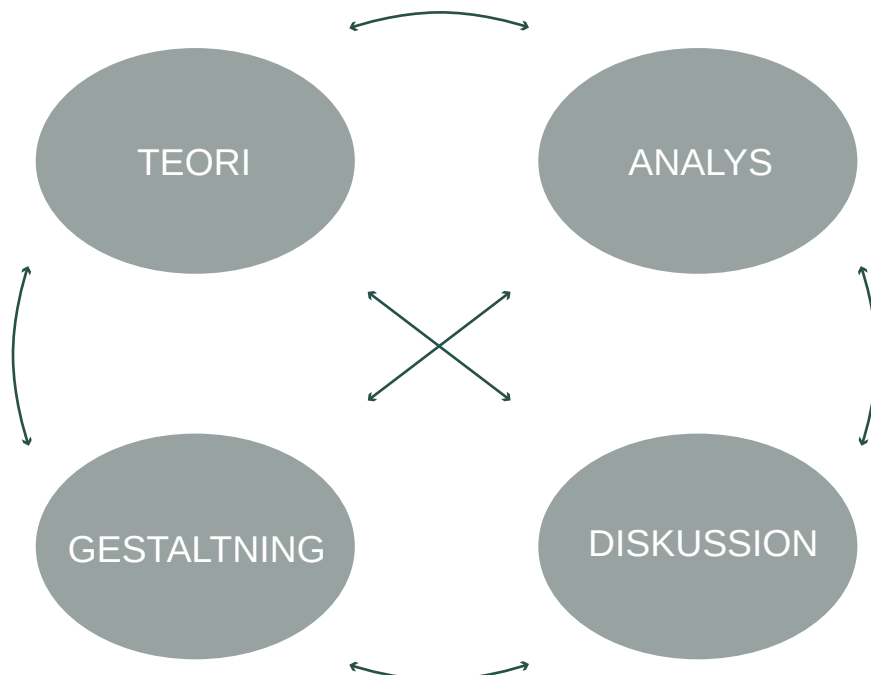
Hafenareal är ett stort arbetsområde (23 ha), vilket inneburit att jag på grund av masterarbetets begränsade tidsram gjort vissa avgränsningar i arbetet. Jag har valt att inledningsvis arbeta med hela området, för att sedan i gestaltungsarbetet göra nedslag i två mindre delområden.

Jag har inte haft möjlighet att besöka Basel igen under tiden som jag skrivit detta arbete, vilket innebär att mina erfarenheter av platsen utgår från det platsbesök som genomfördes innan masterarbetet påbörjades.

Metod

I detta arbete har jag cirkulärt och iterativt rört mig mellan teori, analys, gestaltning och diskussion. Arbetets olika beståndsdelar har influerat varandra, och samverkar i slutändan till en helhet. Jag har inspirerats av arkitekten Murray Fraser (2013), som beskriver hur insikter och ny kunskap kan skapas genom arkitektonisk gestaltning, som används som metod inom fältet *architectural design research*. Fraser beskriver hur forskningsmetoder som återfinns inom exempelvis samhällsvetenskap och humaniora används tillsammans med arkitektens metoder för design och skapande. Inom *architectural design research* blir det kreativa gestaltsarbete på så sätt till en del av forskningsmetodiken, i en process där egna idéer och utredningar bidrar till att skapa ny kunskap (ibid.).

I mitt arbete med Hafenareals narrativ har jag även inspirerats av metoden *site-writing*, utvecklad av den brittiska arkitektur- och konstprofessorn Jane Rendell (2016) som ett sätt att utforska platsspecificitet inom konst- och arkitekturkritik. Rendell ifrågasätter separationen mellan kritisk analys och kreativt arbete, och menar att skrivandet i stället kan användas som en del av en syntetiserad process, där författaren får möjlighet att kritiskt reflektera över sin egen subjektivitet. I exempel på *site-writings* diskuteras platsspecificitet och platsinteraktioner i både text och bild, i en kombination av akademiskt och personligt språk (Rendell, 2022). *Site-writings* kan vara både beskrivande och berättande, där förhållandet mellan person och plats laddas både känslomässigt och politiskt. Där det bildas en relation mellan författaren och platsen, menar Rendell att det på liknande sätt kan bildas ett förhållande mellan texten och läsaren.

Figur 2. Arbetsmetod, inspirerad av *architectural design research*.

Angreppssätten design research och site-writing ger en övergripande stomme till arbetet, inom vilken jag kombinerat metoderna litteraturstudie, dokumentanalys och gestaltning. Genom att arbeta kreativt och iterativt har jag strävat efter att presentera mina insikter om postindustriell transformation på ett sätt som spänner mellan det sakliga och det personliga. Arbetets första del utgörs av en litteraturstudie, där jag förklarar ett antal nyckelbegrepp som jag förhållit mig till under arbetets gång. Därefter presenteras en dokumentanalys av tre olika narrativ om Hafenareal – mitt eget, kantonens, samt medborgargrupperns narrativ. Kantonens och medborgargruppernas narrativ har jag valt eftersom de är väldokumenterade och rymmer ett stort råmaterial att utgå ifrån, samt att jag värderat dessa aktörer som centrala för områdets framtida utveckling. Jag har valt att även använda mig av mitt eget narrativ, för att föra in min egen platsspecifika kunskap i arbetet. Utifrån ett antal analytiska frågor, identifierar jag i dokumentanalysen hur platsspecifika kvaliteter kommuniceras i de olika narrativen, samt värderar vilken betydelse dessa kvaliteter tillskrivs i omvandlingsprocessen. Genom gestaltning försöker jag vidare belysa och skapa debatt kring hur vi värderar platsspecifika kvaliteter i omvandling av postindustriella områden.

Material

I arbetets teoriavsnitt har jag utgått från ett antal nyckelförfattare. Min förståelse för platsspecifik transformation av postindustriella områden grundar sig i forskning av landskapsarkitekterna och planerarna Lisa Diedrich, Ellen Braae och Caroline Dahl. Litteraturvetaren Lieven Ameels forskning har haft stor betydelse på min förståelse av narrativ i planeringsprocessen. Texter ur arkitektur- och designforskarna Andrea Kahn och Carol J. Burns antologi *Site matters* (2021) har väglett arbetet och gett insikter kring begreppen plats och arbetsområde. För djupare kunskap om fysiska och mentala gränser har texter av stadsplaneraren Kevin Lynch och geografen Robert Kitchin använts.

Mina insamlade narrativ om Hafenareal utgör arbetets empiriska material. Det första narrativet är uttolkat ur officiella strategi- och plandokument, som publicerats av kanton Basel-Stadt samt hamnbolaget Schweizerische Rheinhäfen. Det andra narrativet är hämtat från texter av och om motståndsrörelsen Klybeckinsel, med stöd i den sammanställning som gjorts av Reto Bürgin (2017), forskare på det sociologiska departementet på Basels universitet, samt ur resultatet av den medborgardialog som utfördes år 2021. Det tredje narrativet baseras på mina egna intryck, som grundar sig i det platsbesök i Hafenareal som jag utförde mellan 12–14 maj 2022, som jag då dokumenterade via skisser och fotografier.

2. Teori

I detta avsnitt förklaras arbetets centrala begrepp, som ger orientering till analys- och gestaltungsarbetet. Begreppen är strukturerade efter fyra teman: *plats* och *gränser*, *transformation* och *narrativ*.

Plats

För att få fördjupad förståelse av platsspecificitet och platsspecifika värden, har jag undersökt hur begreppet *plats* definieras inom byggd miljö och fysisk gestaltning. Andrea Kahn och Carol J. Burns (2021) beskriver hur platsbegreppet generellt används för att beskriva ett arbetsområde, som skiljer sig från sin omgivning med skarpa gränser. Inom den professionella sfären är arbetsområdets begränsningar oftast förutbestämd av en beställare, reglerad av fastighetsgränser eller andra administrativa omständigheter, med små möjligheter för en designer att påverka. Eftersom gestaltning av den byggda miljön alltid är relaterad till platsen där en intervention ska utföras, bildar dessa gränsdragningar viktiga ramar för att ett projekt ska kunna bli till verklighet. Författarna menar dock att förståelsen av platsen som helhet riskerar att bli begränsad, om inte blicken lyfts bortanför arbetsområdenas gränser. För att uppmärksamma den komplexa verklighet som platser infinder sig i, använder sig Kahn och Burns av ett system i tre nivåer; *area of control*, *area of influence* samt *area of effect*.

Area of control syftar på arbetsområdet, alltså den definierade yta där en intervention sker. Det är oftast detta avgränsade område som avses när ordet *site* används inom stadsplanering och arkitektur. *Area of influence* syftar på de omgivande krafter eller system som platsen befinner sig i. Med detta belyses att platsens lokala förutsättningar, som topografi- och vattenförhållanden, infinder sig i ett större system som sträcker sig bortanför arbetsområdets begränsade utsträckning. *Area of effect* syftar på arbetsområdets omgivningar, som på olika sätt påverkas av en omgestaltning eller intervention (Kahn & Burns, 2021).

Lisa Diedrich (2012) exemplifierar hur ett postindustriellt hamnområde kan förstås genom detta system. Med *area of control* avses hamnområdet som ska utvecklas. Hamnen ingår i större system, som exempelvis upptagningsområdet, vattenlinjen och grundvattennivån, vilket inryms inom nivån *area of influence*. Med *area of effect* menas de större områden som påverkas av hamnutvecklingen, såsom ett distrikt, en stad, eller en storstadsregion.

Från ett annat perspektiv beskriver landskapsarkitekten James Corner (2014) hur även kartformatets tvådimensionella representation av verkligheten riskerar att skapa förenklade uppfattningar om platser och arbetsområden. I kartorna representeras och reproduceras ständigt en redan existerande kunskap om landskapet. Corner menar att kartläggning i stället kan användas som ett verktyg att uppmärksamma olika underliggande lager som påverkar platsen. Synliga lager utgörs exempelvis av topografi, vattendrag, vägar och byggnader, medan underliggande lager innefattar naturliga processer såsom vind och sol, historiska skeenden och lokala narrativ, samt ekonomiska och politiska intressen. Genom att inkludera dessa underliggande lager i sin kartläggning av en plats, kan planerare hjälpas att bättre förstå både rumsliga och sociala processer som pågår i området.

Att förstå postindustriella hamnområden som något mer komplext än ett avgränsat arbetsområde på en karta, utgör grunden för hur jag i detta arbete närmar mig de postindustriella landskapens komplexa sammansättning.

Platsspecificitet

Att arbeta platsspecifikt är en av landskapsarkitekturens grundstenar. Elizabeth Meyer (2021), professor i landskapsarkitektur, menar att metoderna *site-reading*, det vill säga läsning av platsens befintliga förutsättningar, och *site-editing*, omgestaltning utifrån de förutsättningar som identifierats, har varit avgörande under den historiska utvecklingen av landskapsarkitektur till ett eget ämnesområde. Detta platsspecifika tillvägagångssätt har medverkat till att ämnet skiljer sig från närliggande discipliner, såsom arkitektur, ingenjörskonst och hortikultur. Lisa Diedrich (2013, s 39) menar vidare att det landskapsarkitektoniska perspektivet har förmågan att uppmärksamma hur platser består av en förening mellan natur och kultur, där naturliga rumsliga förhållanden och processer existerar tillsammans med mänsklig aktivitet och byggda element.

Att arbeta platsspecifikt innebär alltså att ta hänsyn till både fysiska och immateriella förutsättningar. Inom stadsplanering menar Caroline Dahl (2020, s 54) att platsspecifika värden ofta kategoriseras i ett antal konventionella typologier. Dessa består exempelvis av natur och biodiversitet, landskapets morfologi, kultur, infrastruktur och samhällsfunktioner. Att sortera in kvaliteter hos postindustriella områden i ovan nämnda kategorier är ofta svårt. I stället innehåller platserna komplexa förhållanden såsom fragmenterade och komplicerade konstellationer av aktörer, förorenad jord och övergivna byggnader, samt en industriell storskalighet i både strukturer och öppna ytor (ibid., s 95).

Som en metod att utforska de relationella förhållandena i omvandlingen av postindustriella landskap bygger Lisa Diedrich (2013) vidare på Elizabeth Meyers användande av begreppet *site-reading*. Diedrich har utvecklat ett analytiskt ramverk att nyttja vid studier av hur platsspecificitet värderas i hamnutvecklingsprojekt. Med hjälp av tre filter kategoriseras områdets *fysiska*, *dynamiska* och *immateriella* aspekter. *Fysiska* aspekter inkluderar existerande strukturer och material, *dynamiska* aspekter inkluderar naturliga processer och mänskliga praktiker eller användningssätt, och *immateriella* aspekter inkluderar minnen, atmosfärer och diskurser. Diedrich menar att detta ramverk är flexibelt, och kan anpassas samt vidareutvecklas efter de behov som varje situation kräver.

Gränser

Förståelsen av en plats som något större och mer komplext än ett begränsat arbetsområde öppnar upp för att undersöka vilka andra slags gränser, både materiella och immateriella, som finns i ett postindustriellt område. Materiella gränser i form av fysiska barriärer är antingen naturliga, som vattendrag eller topografiska strukturer, eller skapade av människan, som murar, stängsel och tågräls. Immateriella gränser kan ha uppstått som en följd av juridiska bestämmelser, som i administrativa gränser mellan tomter, städer, regioner och nationer. Fysiska barriärer och administrativa gränser kan existera på grund av varandra, exempelvis när ett staket ramar in en fastighetsgräns, eller när en nationsgräns löper längs med en flod. Geograferna Alexander Diener & Joshua Hagen (2010) poängterar att alla administrativa gränser är skapade av människan, men menar att människor idag sällan ifrågasätter eller reflekterar över den historiska utvecklingen, eller den samtida betydelsen, av nationella och regionala gränser. Trots att gränser är och alltid har varit sociala konstruktioner, menar författarna att kartornas hierarkiska linjer utstrålar en slags odiskutabel kraft. De gränser som tar sin form efter landskapets naturliga strukturer, såsom vattenmassor eller topografi, uppfattas oftare ha en slags inneboende obestridlighet.

Mentala och fysiska gränser

Administrativa gränser har alltså förmågan att bilda starka mentala gränser hos människor, oavsett på vilket sätt de materialiseras, i fysisk form i landskapet, på kartor eller i andra projiceringar av verkligheten. Det finns även andra mentala gränser, som baseras på ännu mer flyktiga värden, vilket beskrivs av Robert Kitchin (1994). Kitchin menar att människors uppfattning och kunskap om sin omgivning produceras i en mental karta, som används för att förstå och navigera i rumsliga förhållanden. Denna karta baseras på en bred kunskap, formad och omformad genom en människas liv, som både bygger på faktiskt geografisk kunskap, liksom minnen och emotionella kopplingar till en plats.

Stadsplaneraren Kevin Lynch (1960) menar att en viktig beståndsdel i en människas mentala karta är identifierings- och orienteringsförmågan i stadens omgivning. Genom att abstrahera stadens beståndsdelar och mönster definierar Lynch fem kategorier som bygger upp en stadsstruktur; *stråk, gränser, distrikt, noder* samt *landmärken*. Lynch menar att en tydlig och avläsbar struktur i omgivningen minskar känslan av förvirring och kan därmed bidra till att öka en känsla av trygghet i staden, men kan även förhöja upplevelsen av att besöka en plats. Lynch definierar gränser som linjära element, som antingen kan bilda en kontinuitet, eller på motsatt sätt bryta upp en kontinuitet. Gränser kan exempelvis bestå av vattenlinjer, järnvägsspår, murar och väggar, eller ett utvecklingsområdes kanter. Lynch menar att gränser kan skapa en god läsbarhet hos en plats, exempelvis genom att en mental karta struktureras utefter ett linjärt element såsom en vattenlinje. Däremot, om vattnet döljs av andra strukturer, kan avbrottet i kontinuitet bilda en fragmenterad mental karta av området (ibid.).

Även fast alla individer har sina egna uppfattningar om en plats, menar Lynch att det inom ett samhälle skapas gemensamma mentala bilder. Dessa delas av en stor del av befolkningen och bidrar till att bygga en gemensam lokal kultur. Kitchin (1994) poängterar att det finns en viktig

åtskillnad i den mentala kartan mellan olika sociala grupper i en stad, där faktorer som ålder, social status och kulturell bakgrund spelar in. Människor har olika tillgång till och rörelsemönster i städerna, och skapar därigenom olika mentala bilder av sin omgivning. Industriområden, som ofta är avskärmade från stadsväven, figurerar sällan som destinationer i människors vardagsliv. Det finns ofta en stor mängd gränser och barriärer, där staket, murar och stängsel stänger ute allmänheten. Områdena finns på den mentala kartan framför allt hos de människor som har en specifik anknytning till området, såsom en arbetsplats. Därmed behöver postindustriella industriområden strategiskt öppnas upp, för att börja figurera i människors vardagsliv och utgöra grunden till en gemensam kultur. Enligt Kitchin är den generella uppfattningen inom forskningen att människors beteende och rörelsemönster i staden styrs av de mentala kartorna, som är i ständig, dynamisk förändring utifrån nya lärdomar om omgivningen. Om fysiska gränser öppnas upp, och tillträde ges för allmänheten, får människor möjlighet till personliga upplevelser av platsen vilket innebär att platsen kan börja figurera på människors mentala karta.

Transformation

Omvandlingen av postindustriella områden kan hanteras utifrån en varierande omsorg för platsens existerande förutsättningar, men även med olika inställning till hur tidsaspekten spelar in i omvandlingsprocesser. Medan en planeringsmodell ofta presenterar en vision om en fullbordad omgestaltning av ett område, beskriver Ellen Braae och Lisa Diedrich (2012) hur transformation ur ett designperspektiv i stället utgår från det som existerar och dess processartade övergång till något annat, med vetskapen om att inget av stadierna är statiskt. Författarna menar att en transformationsmässig gestaltning svänger mellan det befintliga och ett utforskande av vad som skulle kunna bli, där platsspecifik kunskap ligger till grund för interventioner som skapar en dialog med platsen.

Caroline Dahl (2020) menar att det finns ett ytterligare problem i att presentera ett visionärt planprogram för utvecklingen av ett industriellt område, som står i stor kontrast till områdets befintliga karaktär. När planerna utgår från tabula rasa, och inte tar hänsyn till platsens existerande förutsättningar, innebär det att områdets kulturhistoria osynliggörs och riskerar att utraderas. Vidare menar Dahl att det landskapsarkitektoniska perspektivet ser det urbana landskapet som relationellt och dynamiskt, som ständigt influeras och formas av både naturliga och skapade processer. Förståelsen för att processer i landskapet inte avstannar efter en intervention, utan fortsätter att förändras, kan ge incitament till att utforska vad som redan finns på platsen och vilka processer som pågår. Landskapsarkitekturen, med sina inherent egenskaper att arbeta platsspecifikt, har därmed andra verktyg än stadsplaneringen att använda sig av i arbetet med postindustriella områden.

Figur 3. Vy över Leuvehaven i Rotterdam, som idag delvis har funktionen av ett utomhusmuseum.

Palimpsest

Ett annat sätt att beskriva överlagringar av information i landskapet är genom förhållningssättet *palimpsest*. Etymologiskt härstammar ordet från latinets *palimpsestus*, grekiska *pali'mpsēstos*, med betydelsen *återigen skrapad* (NE, 2022). Ursprungligen beskriver begreppet en metod för att återanvända dyrbart pergament, där existerande skrift suddades ut för att materialet skulle kunna skrivas över på nytt. Eftersom underlaget inte var möjligt att skrapa helt rent, anas de historiska lagren under den nya informationen. Idag finns en utvidgad betydelse av palimpsest, då ordet även kan syfta på andra saker med mångskiktade lager under en synlig yta (Merriam-Webster, 2022).

Palimpsest har använts inom landskapsarkitekturen för att beskriva överlagringar i landskapet, bland annat av den amerikanska arkitekten Peter Eisenmann, som introducerade begreppet till det postindustriella sammanhanget under 1980-talet (Krinke, 2001). Influerad av tidens postmodernistiska strömningar av strukturalism och dekonstruktivism, använde Eisenmann begreppet som en metod för att bryta upp och separera en plats i olika lager, för att beskriva platsspecifika värden av både fysisk och historisk natur. Till detta adderade Eisenmann även egna gestaltningstillägg, i linje med palimpsestens natur av överlagring av ny information. Sättet att betrakta en plats som en palimpsest har även inspirerat andra landskapsarkitekter som arbetat med postindustriell omvandling. Historien ses då inte som ett linjärt fenomen, utan som lager som spänner mellan dåtiden och det nuvarande minnet, som i ett ytterligare steg bereder plats för nya tillägg (ibid.) Exempelvis arbetade Peter Latz med landskapsparken Duisburg-Nord utefter denna princip. Genom att använda en tydligt avvikande färgsättning av gestaltningens nya tillägg, synliggörs dessa i kontrast mot parkens bevarade strukturer. På så sätt har de historiska lagren i platsens palimpsest undgåts från att suddas ut, då tilläggen bildar en läsbar ny del av helheten.

Arkitekturhistorikern Kenny Cupers (2005) använder sig av begreppet palimpsest för att utveckla en idé om hur staden byggs upp av rumsligheter från olika historiska lager, där olika ideologier och maktförhållanden samexisterar i en brokig helhet. Cupers menar att inget enskilt lager kan pekas ut som mer betydelsefullt än andra, men att vissa med tiden försvunnit och ersatts med nya, som aktivt verkar identitetsskapande i staden. Att betrakta den moderna staden som ett kalejdoskop av historiska rumsligheter, menar Cupers öppnar upp för en läsning av hur våra stadsrum byggs upp av processartade och transformativa förhållanden, som ständigt omformas allt eftersom maktförhållanden skiftar.

Figur 4. Den blå gångbron bildar ett synligt tillägg i den postindustriella landskapsparken *Duisburg-Nord*.

Narrativ

Begreppet narrativ har sitt ursprung i litteraturvetenskapen och används för att beskriva texter som framställer händelser i kronologisk ordning, i ett verkligt eller påhittat förlopp. Narrativ kan således innefatta berättelser av historier och minnen, men även skildra vad som kan ske i framtiden.

Narrativ inom stadsplaneringsprocessen

Att studera narrativ om en plats kan användas för att ta del av olika individers berättelser och minnen om platsen, men även som en metod för att förstå vilka aktörer som har inflytande på platsens framtid. Inom stadsplanering arbetar man med visioner för hur områden ska utvecklas, och i presentationen av detta skapas narrativ som beskriver platsernas potentiella framtid.

Lieven Ameel (2017) har studerat olika sätt som narrativ används i stadsplaneringsprocesser. I samband med att den modernistiska, toppstyrda stadsplaneringstraditionen utvecklats mot ett mer inkluderande förhållningssätt, har det uppstått ett ökat intresse för berättelser i urbana transformationsprocesser. Mot denna bakgrund finns ett behov att reda ut vilka motiv som ligger bakom narrativen. Därför har Ameel utvecklat ett ramverk för att kategorisera narrativ inom stadsplanering, som delas upp i tre olika typologier. Syftet med ramverket är att identifiera och synliggöra vilka berättelser som planerarnas narrativ bygger på och varför dessa urval gjorts. Genom att använda sig av ramverket menar Ameel att oklarheter kring kontext, avsändare och agenda i planeringsprocessens olika narrativ kan belysas och kritiskt granskas.

Narrativ *för* planering utgörs av lokala berättelser om en plats. Dessa narrativ existerar innan planeringsprocessen sker, och har sitt ursprung i befolkningen. De kan bestå av vardagliga berättelser, myter och skräddor, eller återfinnas i historiska eller litterära dokument. Dessa narrativ kan samlas in av planerarna för att sedan nyttjas eller approprieras inom planeringsprocessen. Narrativ *inom* planering inrymmer de retoriska strategier som används i planeringsprocessen, som skapas av planerarna själva. Planeringen blir till ett slags historieberättande i sig, som målar upp den förslagna förändringen i stadsbilden. Narrativ *om* planering är det historieberättande som följer med planeringsprocessen, antingen under tiden eller efteråt, i form av exempelvis mediebevakning och reaktioner från lokalbefolkningen. Dessa är ofta fränkopplade planeringsprocessens narrativ, men spelar en roll i hur slutresultatet av planeringen uppfattas och tas emot.

Ameel (2017) beskriver vidare hur vissa typer av narrativ kan befinna sig inom flera kategorier. Medborgardialog kan exempelvis ses som en blandning av en planeringsprocess *för* och *inom* planering, eftersom ett narrativ skapas av medborgarna, men inom en kontext som styrs av planerarna. Narrativet får således ett dubbelt författarskap, som Ameel menar riskera att approprieras eller anpassas till ett narrativ som gagnar planerarna.

Diedrich (2013, s 50) beskriver hur stadsplanerare kan använda sig av narrativ för att legitimera en föreslagen programmering av ett område. Ifall programmeringen iscensätts i gestaltningen, innebär det att visionen som det dominerande narrativet bygger på blir till verklighet. Planprogram kan således vara ett första steg för att påbörja en förändringsprocess, men om narrativet som skapas inte överensstämmer med befolkningens syn eller önskan på utvecklingen av sin omgivning, menar Ameel (2017) att planerarna kan få svårigheter med att få sina planer accepterade.

Narrativ inom postindustriell hamnutveckling

Det konventionella narrativet om hur postindustriella områden omvandlas genom urban förtätning har blivit alltmer ifrågasatt. I Braae och Diedrich (2012) studie av storskaliga hamnomvandlingsprojekt exemplifieras projekt där i stället processanpassade metoder tillämpats. Genom att arbeta multidisciplinärt och transformativt, med större hänsyn till platsens specifika värden, har författarna identifierat hur gestaltningens narrativ både förankrar och styr de långsiktiga transformationsprocesserna. Narrativen rör sig över både stora och små skalor och involverar olika typer av aktörer. Narrativen blir till ett vägledande instrument för alternativa designkoncept, med kraft att utmana konventionell och kommersiell utveckling av hamnområden. De vägledande narrativen i studiens exempelprojekt syftar till att grunda och legitimeras designkoncepten, och utgår från samtida diskurser inom exempelvis hållbarhet och återbruk. Hos narrativen har författarna identifierat de argument som ligger till grund för de stora designbesluten i projekten, där olika platsspecifika kvaliteter kan integreras i utformningen av platsens framtid om de passar in i och bidrar till en övergripande berättelse.

Braae och Diedrich menar att de narrativ som skapas inom transformationsprocesser visar på platsspecifitetens komplexitet, som både influerar hur designers tillämpar *site-reading* och blir till en grund för *site-editing*. Vidare menar Diedrich (2013) att genom att undersöka vilka aspekter som planerare och designers inkluderar i sin läsning av en plats, kan man även i ett nästa steg granska vilka aspekter som inte har inkluderats. Genom att analysera vad som utelämnas i berättelsen om en plats och dess framtid, kan större förståelse genereras för motiven bakom gestaltungsförslagen.

Sammanfattning

Begreppsgenomgången har hjälpt mig formulera ett antal analytiska frågor som jag ställer till mitt empiriska material, för att lättare kunna organisera och kritiskt granska materialet. De analytiska frågorna används som ett verktyg för att identifiera hur platsspecifika värden förstås och kommuniceras i de narrativ som studien redogör för.

Narrativ

Vad för berättelser om platsen och dess specifika kvaliteter lyfter aktörerna fram?

Vilka berättelser väljer aktörerna att bygga vidare på?

Vad är syftet?

Vad för retoriska strategier i text- och bildmaterial använder aktörerna?

Vad är syftet?

Vad för reaktioner/motreaktioner väcker narrativen?

Platsspecifika kvaliteter och transformation

Vilka platsspecifika kvaliteter lyfts fram i narrativen?

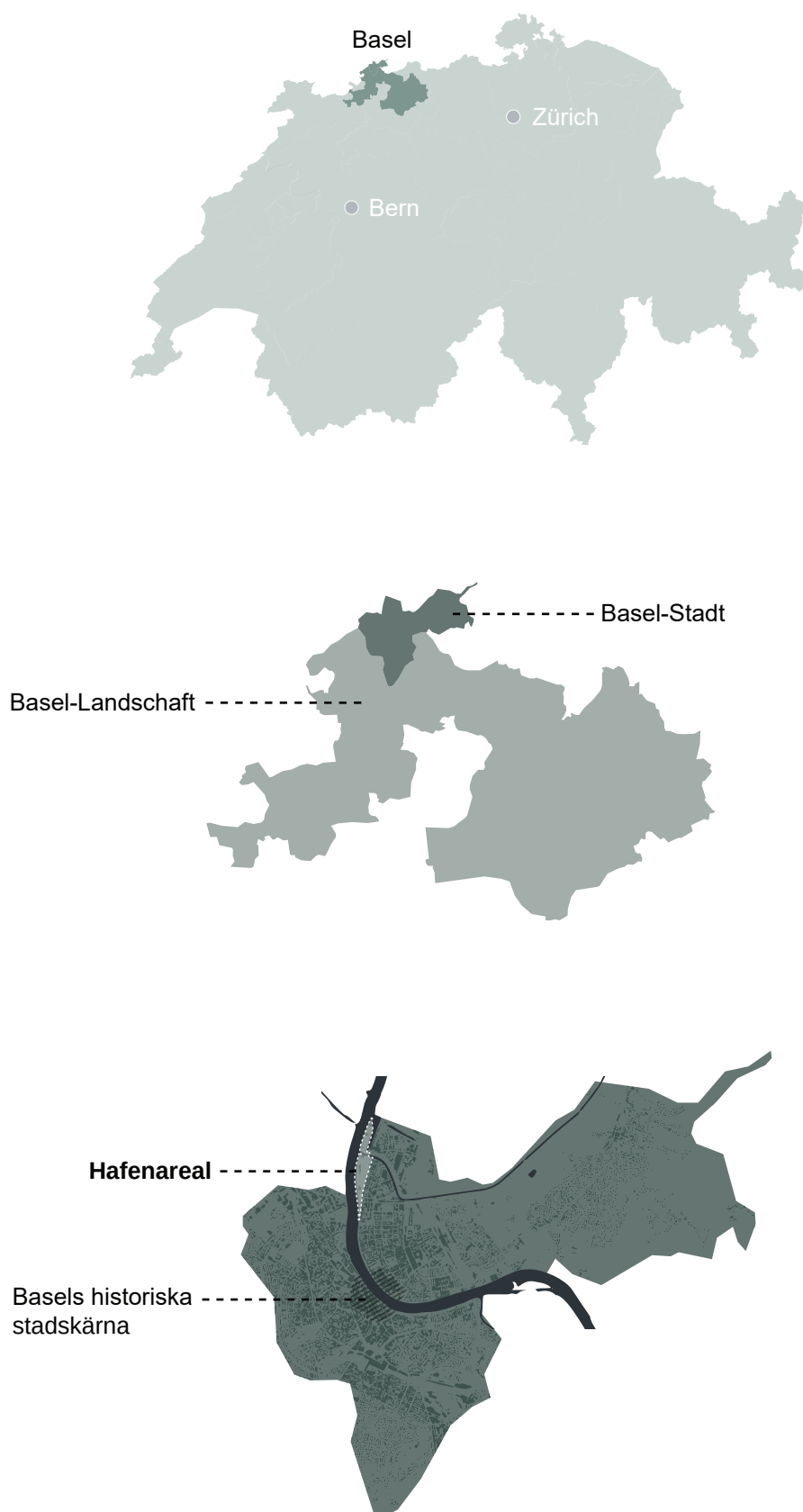
(fysiska, dynamiska, immateriella aspekter)

Vilka processer pågår? Vad har aktörerna uppfångat?

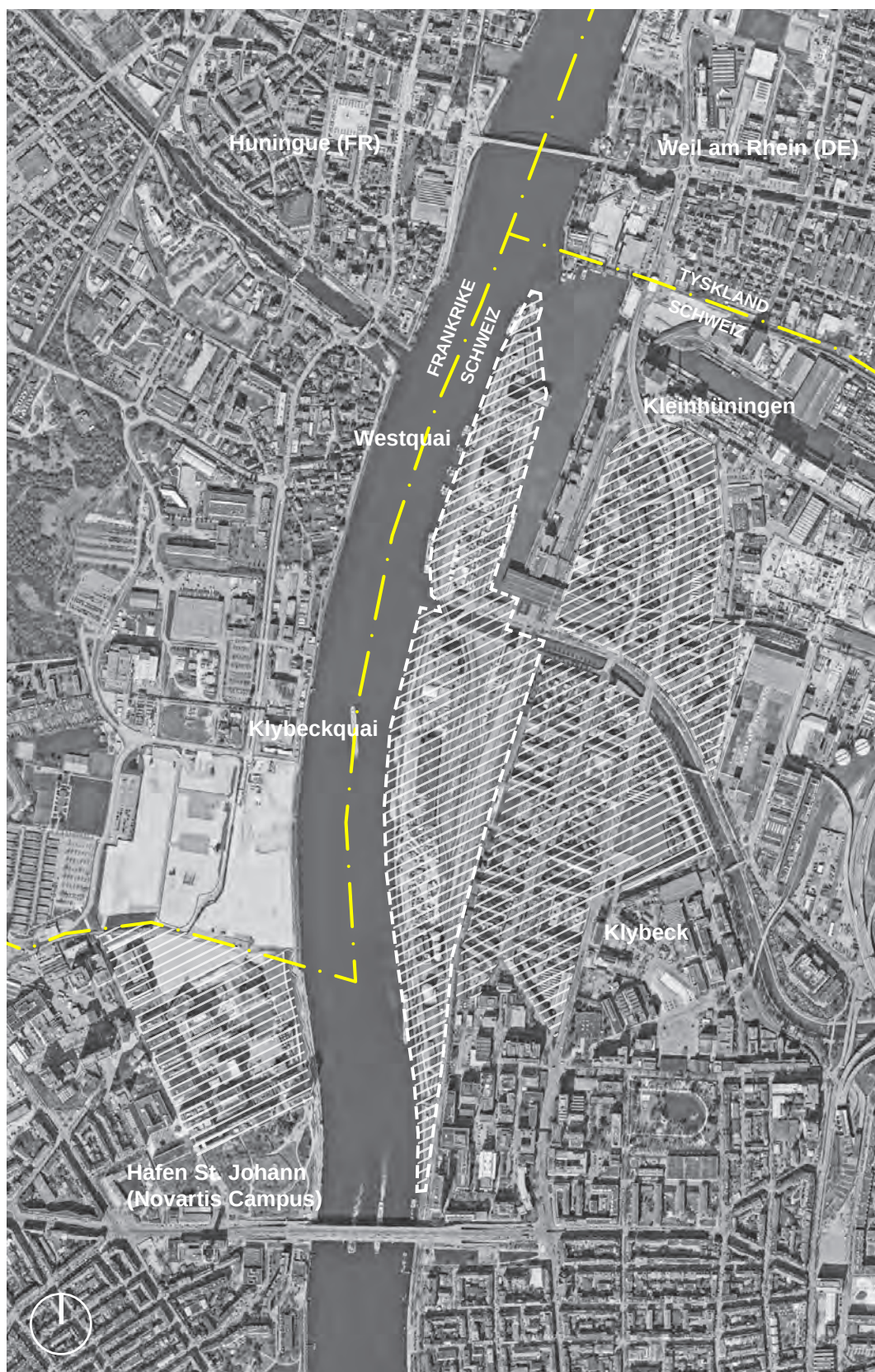
Vilken betydelse tillskrivs dessa platsspecifika kvaliteter?

Vilka strategier används för att hantera gränser inom det postindustriella landskapet?

Hur adresseras platsens omgivning utanför det begränsade arbetsområdet?

Figur 5. Basels geografiska läge i Schweiz, dess uppdelning i två halvkantoner, samt Hafenareals läge i relation till stadens historiska stadskärna.

Figur 6. Lägesbeskrivning Hafenareal och omkringliggande områden. Skala 1:15 000 / A4.

Kartmaterialet är bearbetat av författaren. Bildkälla: Geodaten Kanton Basel-Stadt

3. Resultat och analys

Efter en kortare redogörelse för Hafenareals geografiska läge och historiska utveckling presenteras narrativen som utgör arbetets empiriska material. Eftersom narrativen om Hafenareal har utvecklats, anpassats och nyanserats i relation till varandra över tid, ska de inte ses som isolerade företeelser. I arbetet presenteras de var för sig, men jag vill uppmärksamma att det relationella samspelet påverkat alla tre.

Om Hafenareal

Basel är Schweiz tredje största stad med drygt 170 000 invånare. Staden är belägen i landets tyskspråkiga del vid gränsen mot Frankrike och Tyskland. Schweiz är uppdelat i 26 kantoner, en slags administrativa enheter med en hög grad av självstyre. Basel befinner sig inuti två halvkantoner, Basel-Stadt samt Basel-Landschaft. Hafenareal är belägen i kanton Basel-Stadt, norr om stadens centrum.

Basels historia är tätt sammanlänkad med floden Rhen. De första bosättningarna i området spåras tillbaka till ungefär 130 000 år sedan, och var under brons- och järnåldern koncentrerade till Rhens västra flodbank. Stadens utveckling formades därefter av inflytandet från den katolska kyrkan, samt av universitet som grundades under 1400-talet, och medförde att Basel blev känd som en humanistisk fristad. Silkeshandel och en snabbt utvecklad sidenbandsproduktion blev en central drivkraft i stadens industrialisering, som präglade stadens ekonomiska utveckling fram till 1900-talet. Det strategiska läget intill Rhen och intill nationsgränsen var fördelaktigt för transport av de producerade varorna vidare ut i Europa. Uppfinnandet av syntetiska färger till sidenbanden blev startskottet för stadens kemiska industri, vilket lett till att läkemedelsindustrin idag är det stora navet i Basels ekonomi, tillsammans med logistik och stadens globala finansinstitut. Idag har staden dessutom profilerat sig som ett kulturellt centrum, med ett stort antal museer, festivaler och evenemang, samt en inflytelserik arkitekturscen (Kanton Basel-Stadt, 2022).

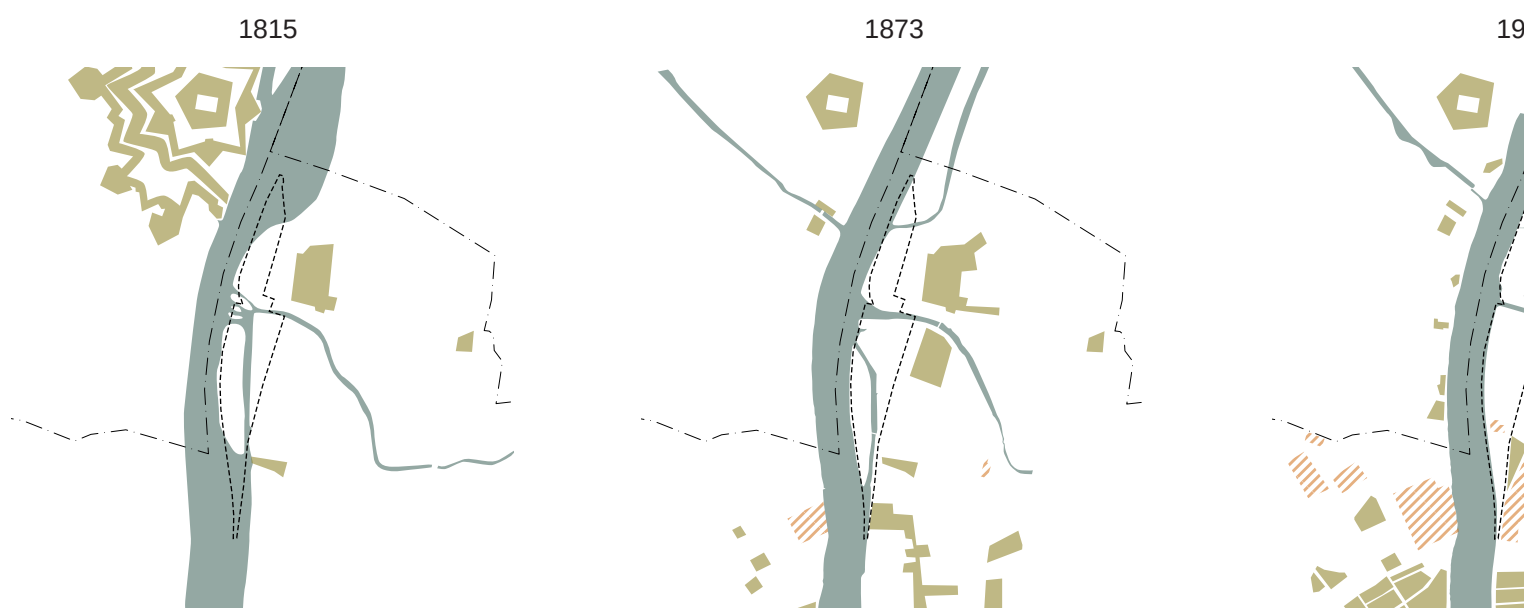
Hafenareal har genomgått stora förändringar sedan 1870-talet. Området var då situerat på vad som ursprungligen var en ö i Rhen, som kallades för *Klybeckinsel*. Det rurala området mellan staden Basel och fiskebyn Kleinhüningen var glest befolkat, och nyttjades främst som skogs- och betesmark. I samband med industrialiseringen av området så omformades landskapet genom att bifloden som separerade Klybeckinsel från fastlandet fylldes igen. I dess ställe uppfördes under 1920-talet en hamn för mottagande och lossande av gods från Rhen, samt en järnväg för frakt av gods till och från hamnområdet. (Natur und Landschaft der Region Basel, 2022). De östliga områdena intill Hafenareal utvecklades till två bostadsområden, Klybeck och Kleinhüningen, som i sin demografiska sammansättning idag sticker ut i jämförelse med staden i stort. Här bor störst antal utlandsfödda invånare i Basel, omkring 50%, där boendeformen i området huvudsakligen är hyreslägenheter med jämförelsevis låga hyror (Bürgin, 2017).

Fram till tio år sedan nyttjades hela Hafenareal som industriområde, och var därmed otillgängligt för besökare. När planerna på en förflyttning av hamnindustrin från Hafenareal fortskred under det tidiga 2000-talet, initierades en process för att öppna upp området. Det fanns en vilja att allmänheten skulle få tillgång till en strandpromenad längs Rhen, samtidigt som de komplexa behoven i hamnlogistiken fortsatt skulle tillgodoses. Detta resulterade i att en kilometerlång temporär promenad längs Klybeckquai anlades år 2012, som utformats för att främja fotgängar-

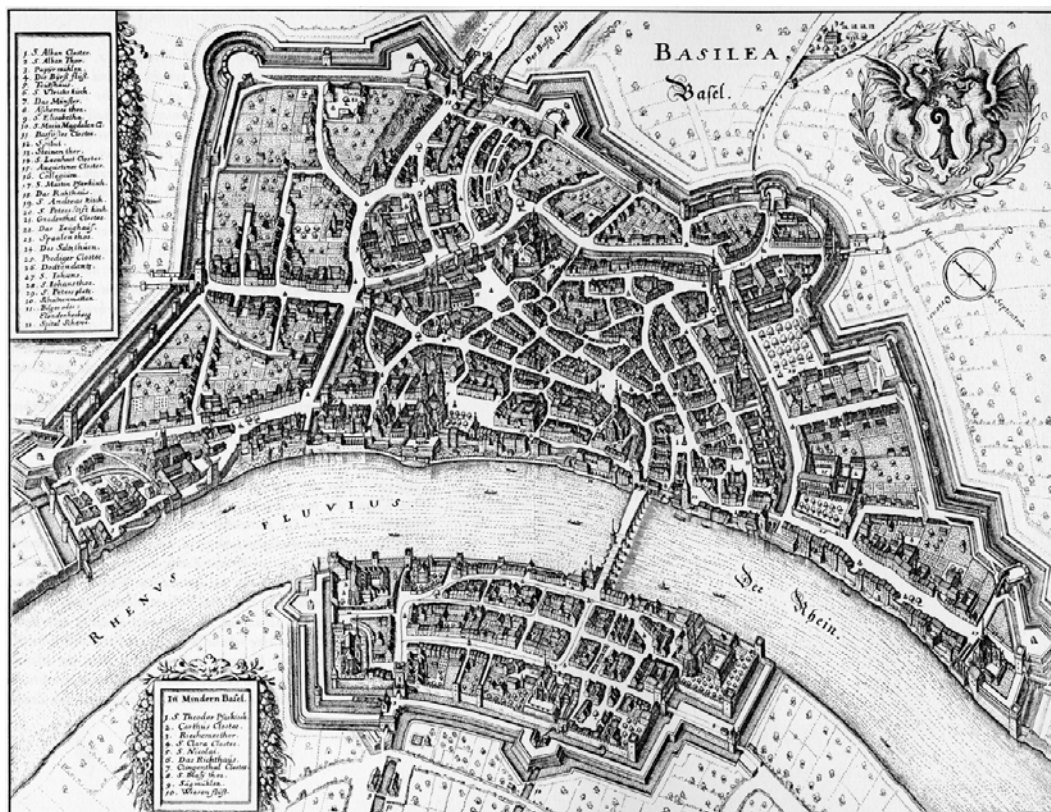
och cyklisttrafik längs flodbanken fram tills planerna på hamnens förflyttning tas till nästa steg (van Uffelen, 2014, s 234). I dagsläget kan delar av den västra flodbanken nås av besökare, medan stora delar av Hafenareals övriga ytor fortfarande nyttjas aktivt av hamnindustrin och är därmed otillgängliga.

I samband med att strandpromenaden längs Klybeckquai öppnades upp, avvecklades industriella nyttjande på två tomter i Hafenareals södra del. En ansökningsprocess för initiativ till temporär användning påbörjades för att aktivera området, där organisationerna *Shift Mode* och *I_Land* bildades för att förmedla hyreskontrakt för varsin tomt. Verksamheter med gastronomisk, kulturell eller kommersiell användning uttrycktes vara önskvärda, speciellt sådana med förankring i grannskapet (Schweizerische Rheinhäfen et al, 2011).

Under 2013 blev en del av Shift Modes tomtmark ockuperat av ett femtiotal medlemmar från den autonoma vänstern, som upprättade ett läger på tomten under slagordet *Gekommen, um zu bleiben* (Jermann, 2013). Till en början tolererades ockupanterna av polis och markägare, och det lagliga och olagliga nyttjandet samexisterade. Sommaren 2014, drygt ett år efter att ockupationen inleddes, hade lägret expanderat med både barer och scener. Detta ledde till att en konflikt med *Shift Mode* uppstod, och lägret röjdes slutligen genom ett polisiärt ingripande (Rorsch, 2015). *Shift Mode* fick slutligen tillgång till hela tomtmarken igen, och har sedan dess fortsatt förmedla hyreskontrakt till temporära verksamheter. Hyreskontraktet som kantonen utfärdat för temporärt användande var ursprungligen satt till år 2019, men är i skrivande stund förlängt till åtminstone år 2024 (Steinemann, 2021).

Figur 8. Historisk förändring av Rhens vattenlinje, samt utvecklingen av bostads- och industriområden.

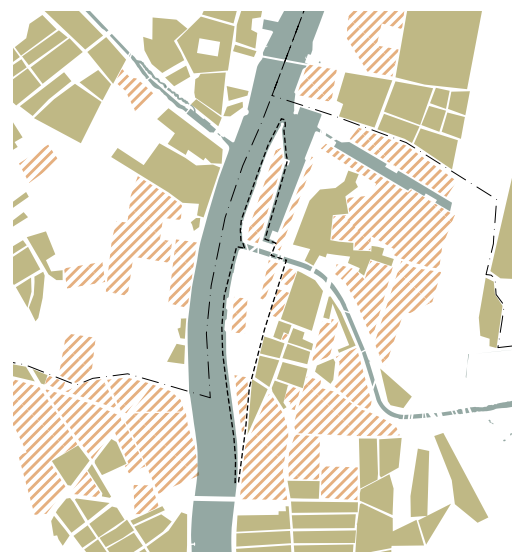

Figur 7. Historisk karta över Basel. Kartan är orienterad mot norr i det nedre högra hörnet. Gravyr av Matthäus Merian, år 1642. Bildkälla: *Topographia Helvetiae, Rhaetiae et Valesiae*.

05

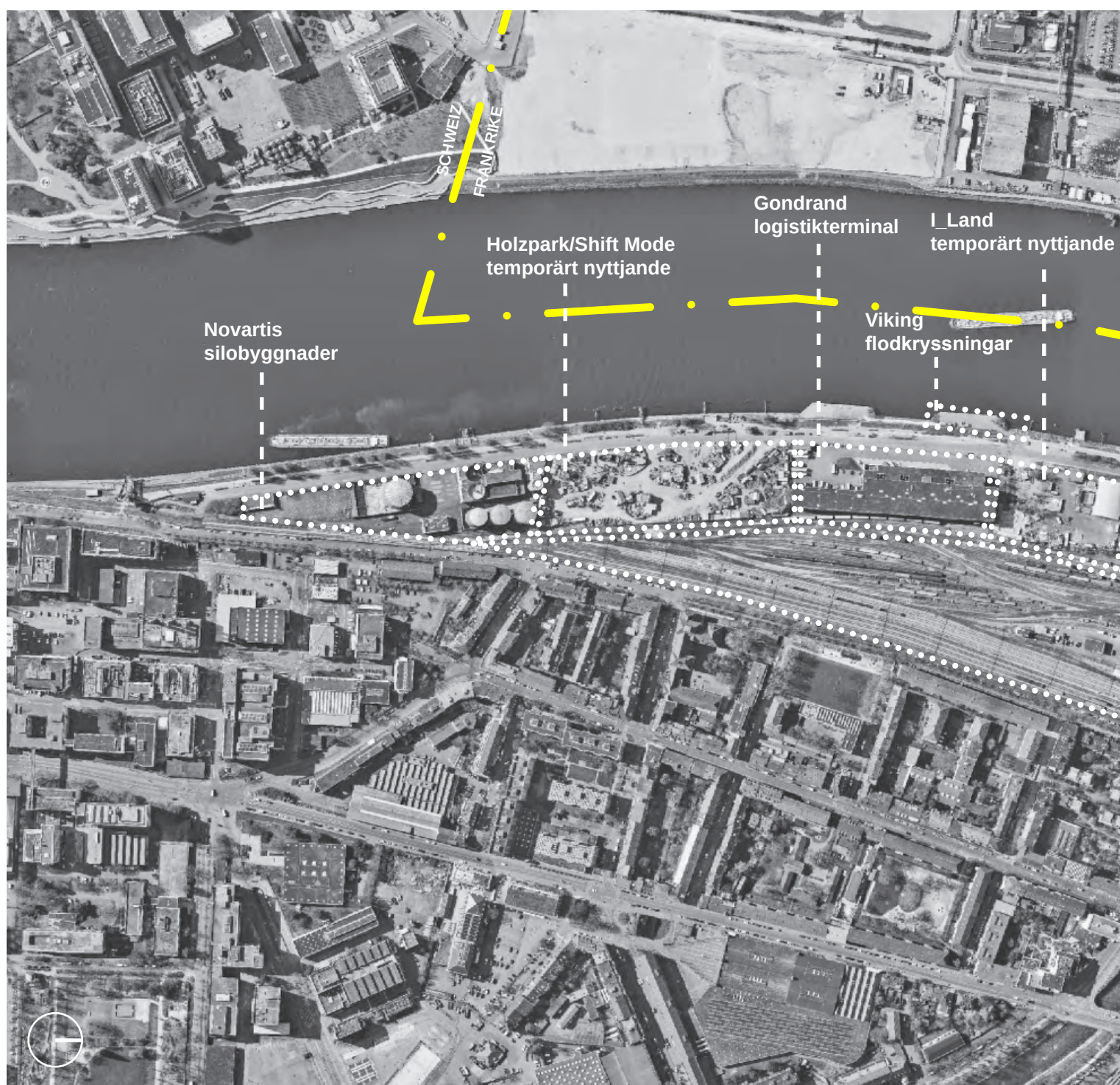
1940

2023

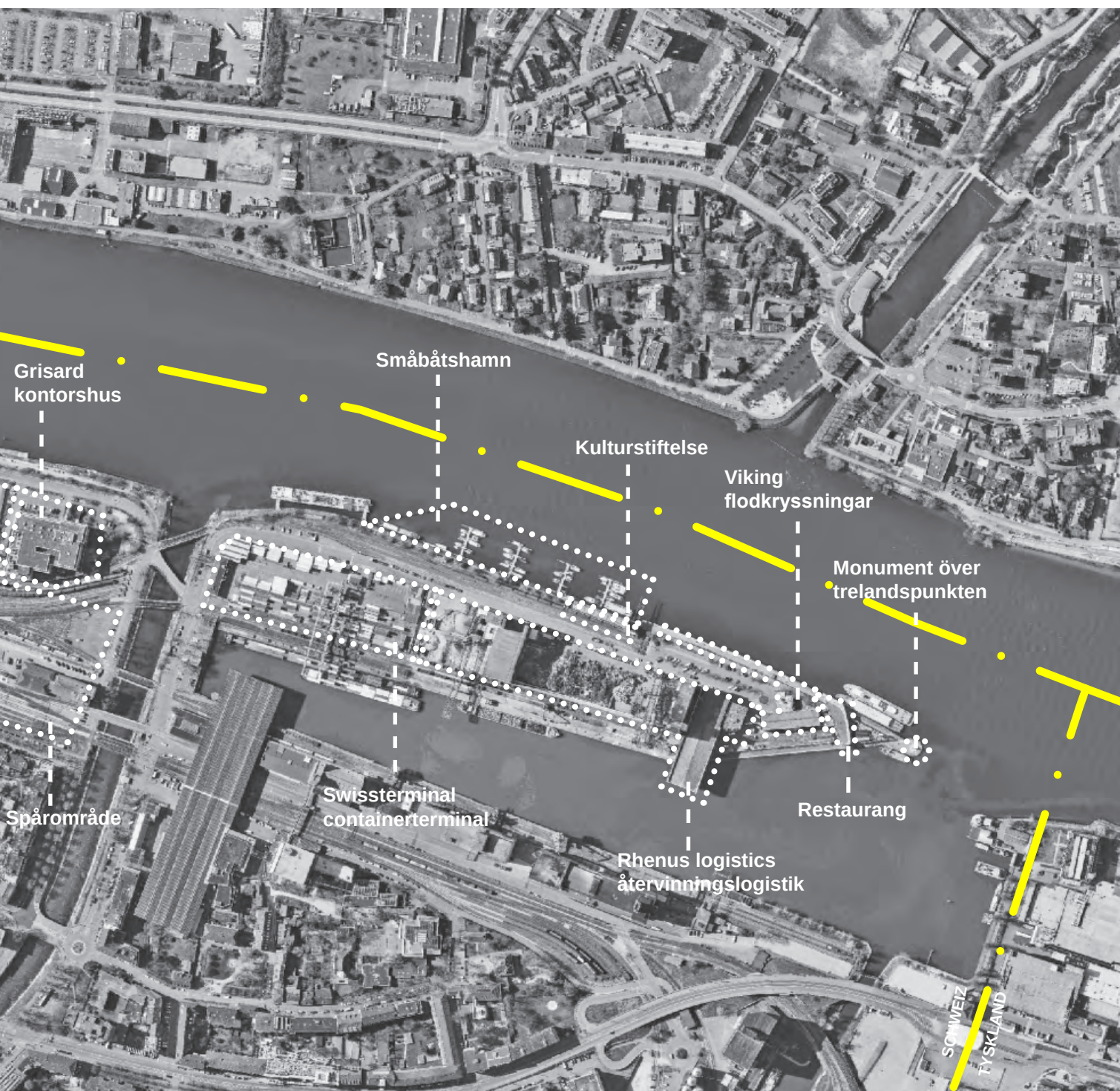
 Bostadsbebyggelse

 Industriebbyggelse

Figur 9. Inventering arbetsområde, nyttjande och funktioner. Skala 1:5000 / A3.

Kartmaterialet är bearbetat av författaren. Bildkälla: Geodaten Kanton Basel-Stadt

Mitt Hafenareal

Första mötet: Floden och industrin

I mitt första möte med Hafenareal befinner jag mig på den västra sidan av Rhens flodbank. Jag och mina klasskamrater går en guidad rundvandring i Novartis Campus, det prestigefulla innovations- och forskningscentrum som läkemedelsföretaget Novartis uppfört under tidigt 2000-tal. Vi leds genom området av vår guide, som berättar att delar av Novartis kemiska industriproduktion tidigare var belägen på denna plats, inom det nedlagda hamnområdet St. Johann. Eftersom marken förorenats av den kemiska industrin var det yttersta jordlagret tvunget att grävas bort och ersättas, vilket innebär att allting vi ser omkring oss tillkommit under de senaste tjugo åren. Vi leds genom en stilren miljö, ritad av välrenommerade, internationella arkitektkontor, där höga byggnader i stål och glas vilar i en kontinuerlig parkmiljö. Vår guide berättar att åtta tusen människor arbetar i området, men ute i parken är det nästan folktomt. Stillheten, i kombination med de nitiskt klippta gräsmattorna och välskötta planteringarna, skapar en nästintill surrealistisk atmosfär.

Figur 10. Utsikt mot söder.

Figur 11. Utsikt mot norr.

Figur 12. Kontorsbyggnad i Novartis campus. Arkitekt SANAA, landskapsarkitekt VOGT.

Figur 13. Utsikt över Hafenareal. Bakom raden av pelarpopplar syns industribyggnaderna.

Novartis campus är helt stängt för allmänheten, med höga murar i ljus kalksten som sluttar ned mot Rhens flodbank. Från den upphöjda terrassen ovanför kalkstensmurarna har jag en öppen utsikt över floden, där Hafenareal speglas på andra sidan vattnet. Det första jag lägger märke till är raden med högväxta pelarpopplar, som i en ojämn rytm följer flodbanken. Bakom popplarna skymtar områdets storskaliga industribyggnader, anonyma och karaktärsfulla på samma gång. Från håll ser jag dem som hamnområdets landmärken. Vissa av byggnaderna sticker ut från den rationella estetiken, som logistikföretaget Gondrands byggnad med sin distinkta gula fasad och målade skyltning i blocktext. Bakom mig står Novartis högresta byggnader strukturerade i en tät, anonym grupp. Områdenas läge på varsin sida av floden ställer dess estetik på sin spets. Novartis driver fortfarande en ekonomisk verksamhet i det gamla hamnområdet, men nu i den postindustriella eran är dess inriktning mot innovation i stället för produktion. Den nya arkitekturen utstrålar professionalism och exklusivitet, men på samma sätt som industribyggnaderna i Hafenareal kunde de återfunnits var som helst i världen. Var syns Basel i byggnaderna, var syns kopplingen till floden och företags historiska arv till hamnindustrin? Kommer Hafenareal att behandlas på samma sätt som St. Johann, röjas bort för att ersättas av något nytt?

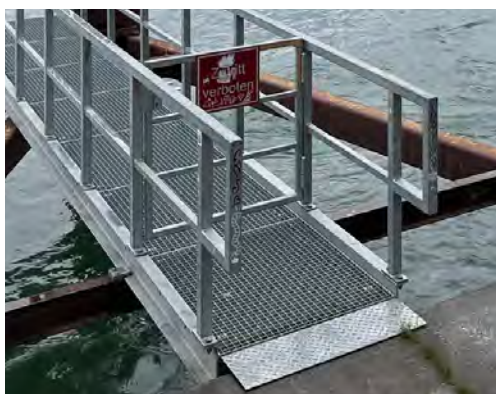

Figur 14. Utsikt över Hafenareal, med logistikföretaget Gondrands gula byggnad i bakgrunden.

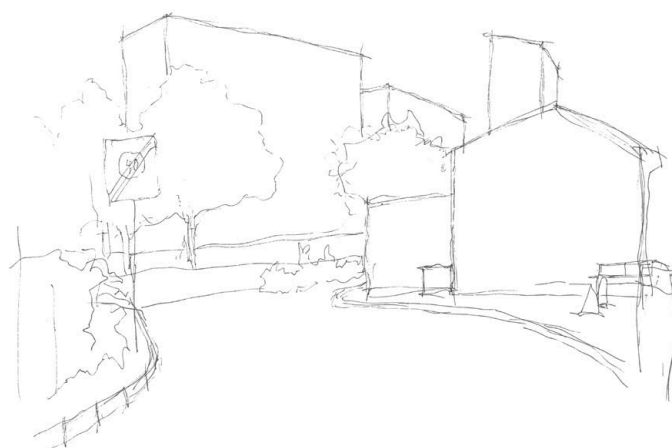
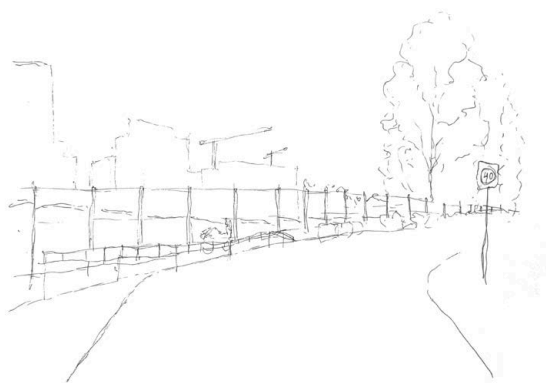
Andra mötet: Fysiska strukturer

Dagen därpå befinner jag mig på den östra sidan av Rhen, och rör mig in i Hafenareals södra delområde Klybeckquai. På grund av det breda spårområdet som löper likt en barriär mellan bostadsområdet Klybeck och Hafenareal, korsar jag tågspåren med en viss osäkerhet om jag befinner mig på rätt plats. Jag ser snart den breda, asfalterade väg som leder in i området, och jag rör mig mot vattnet förbi taggtrådsförsedda stängsel och höga murar. Närheten till Rhen upplever jag som svagare än dagen innan, trots att vattenytan skymtas bakom staketet. När jag tagit mig en bit in i området stannar jag upp för att skissa, med målet att dröja mig kvar på slumpmässigt valda platser för att iaktta. Det är kallt och mulet, ett tunt duggregn börjar falla. Ett fåtal människor på cykel och några hundägare passerar de platser jag stannar upp på. De enda som jag noterar uppehålla sig en längre stund i området är tre renhållningsarbetare, som långsamt kör runt i en flakbil. När jag avbryter skissandet för att flytta mig ur deras väg, vinkar de avvärande och gör en vid sväng runt på den breda vägen. Jag försöker förstå den fragmenterade miljön jag befinner mig i, och i skissarbetet fastnar jag i detaljer. Den helhetsgestaltning som jag annars associerar med en kajpromenad saknas. I stället framträder ett slitet lapptäcke av olika markmaterial tillsammans med varningsskyltar, stängsel och avspärningar, som vävs ihop av en frodig ruderat växtlighet. Allt ramas in av den industriella storskaligheten, både hos hamnstrukturen och de öppna ytor som breder ut sig mellan dem.

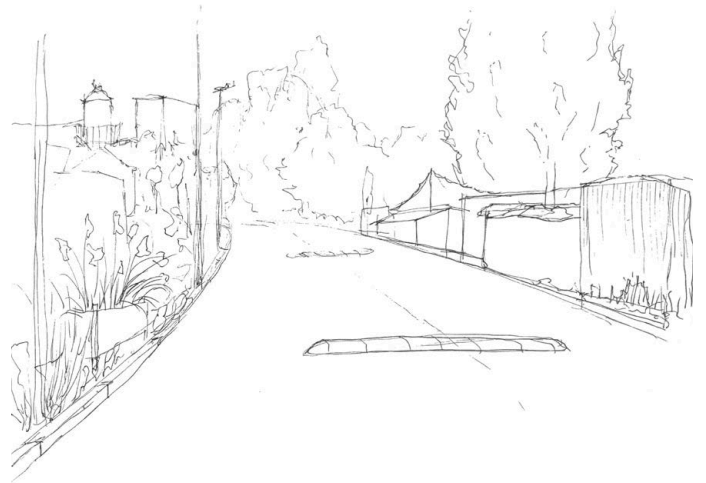
Jag lägger märke till hur flodbankens linjära utsträckning präglas av olika strukturella sekvenser. Den långa raden av pelarpopplar styr blicken genom området och skapar en orienterbarhet i den industriella miljön. Kajstrukturen längs Rhen formar en annan tydlig sekvens, där betongstrukturen trappar upp och ned mot vattenytan. Den omgestaltade kajpromenaden, som renoverats inför att delar av Hafenareal öppnades för allmänheten, bildar en linjär sträcka som bryts upp av utplacerade föremål. Planteringskärl och sittbänkar blir till ett slags småskaligt strukturellt tillägg i den överdimensionerade, industriella skalan. Objekten symboliserar det första, fysiska steget som tagits i Hafenareals omvandling.

Figur 15. Fotografier av detaljer.

Figur 16. Fyra skisser från Hafenareals södra del.

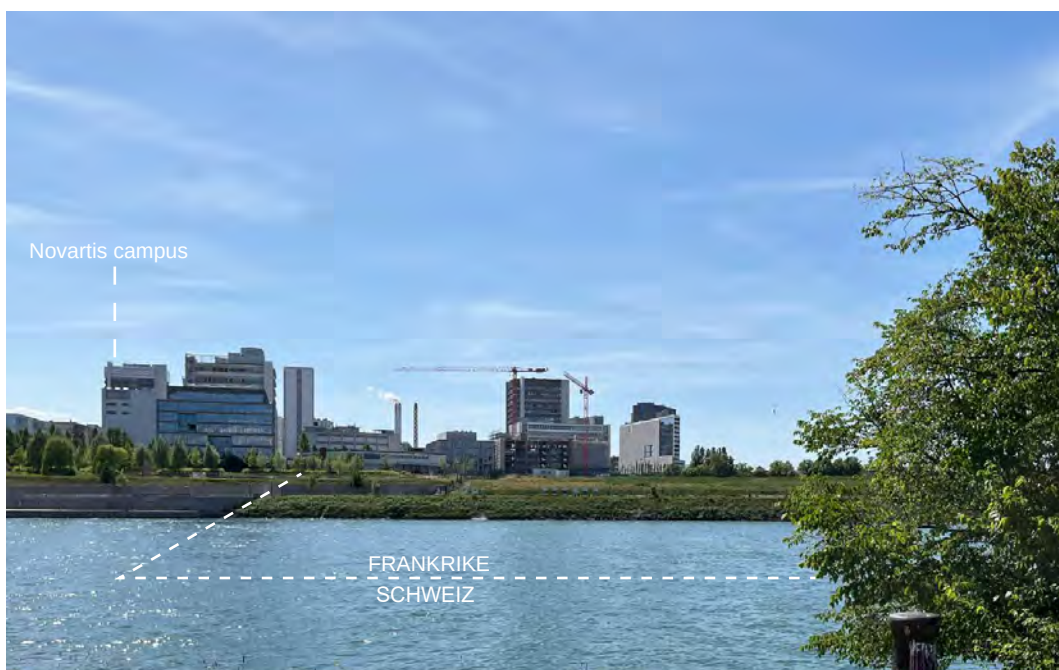
Tredje mötet: Historia och gränser

På lördagsförmiddagen går jag och mina klasskamrater till fots runt hela Hafenareal, en färd som tar oss över gränsen till Tyskland, till Frankrike, och sedan tillbaka till Schweiz igen. Promenaden inleds vid den norra entrén till Hafenareal, som är belägen mellan containerhamnen och ån Wiese. Hamnbassängens vatten är stilla, ingen aktivitet verkar pågå under denna helgdag. Storvuxna plataner med karaktäristiska, kandelaberformade trädkronor skänker en behaglig skugga över platsen där vi står, då solen idag hettar från en molnfri himmel. På motsatt sida av containerhamnen syns områdets äldsta byggnad, vars mörka tegel kontrasterar mot de nyare strukturerna. Här syns tydliga spår av platsens historiska arv, som sträcker sig längre tillbaka än vad jag tidigare kunnat avläsa i området.

Vi följer ån Wiese och går sedan vidare norrut, där vi korsar gränsen mellan Schweiz och Tyskland. Gränsövergången markeras med skyltar och en tullstation, som vi passerar utan att bli uppmärksammade. På andra sidan gränsen möts vi av ett stort köpcenter i postmodernistisk stil. Tullen och gränshandeln är det enda som klargör att vi färdats in i ett annat land, och jag börjar leta efter andra tecken på hur gränser materialiseras i området. Mellan Tyskland och Frankrike sammanfaller nationsgränsen med floden, som vi korsar när vi går över gångbron över Rhen. Från bron har jag fri utsikt över Hafenareals norra spets, där jag anar monumentet som uppmärksammar trelandspunkten i vattnet intill. Mer tydligt syns nationsgränserna i fysisk form när vi närmar oss den mellan Frankrike och Schweiz. Vi är tillbaka vid Novartis Campus, fast denna gång på den offentliga strandpromenaden nedanför kalkstensmurarna. På den franska sidan övergår den påkostade muren i ett enkelt stängsel, med en tom, vidsträckt gräsyta bakom. När vi vandrar vidare in i Schweiz funderar jag över vilka processer och spår av konflikter man kan utläsa i landskapet, vad som är orsak och vad som är verkan i hur den miljö jag ser framför mig formats.

Figur 17. Trelandspunkten mellan Schweiz, Tyskland och Frankrike i Rhen, vid Hafenareals norra spets.

Figur 18. Gränsen mellan Schweiz och Frankrike, betraktad från Hafenareal.

Figur 19. Gränsen mellan Frankrike och Schweiz intill Novartis campus syns tydligt i landskapet.

Kartmaterialet är bearbetat av författaren. Bildkälla: Geodaten Kanton Basel-Stadt

Figur 20. Monument över trelandspunkten, längst ut på Hafenareals norra spets.
Fotografi av Lennart Welander, cirka 1955. Bildkälla: Järnvägmuseet.

Figur 21. Dagens monument över trelandspunkten, uppförd år 1957.

Fjärde mötet: Helheten och nyttjandet

Vid mitt sista besök i Hafenareal går jag genom hela området, från söder till norr och sedan tillbaka igen. Det är lördag eftermiddag, soligt och högsommarvärme, atmosfären är avslappnad. Många människor rör sig in i området, i riktning från Basels stadskärna. De flockas vid floden, där de gamla kajstrukturerna nyttjas som badstegar, många med ölburkar i händerna. På en av de breda kryssningskajerna anordnas en dagsfest, där musik från ljudsystemet som temporärt ställts upp ekar från långt håll. Stämningen är helt annan än under den tomma, regngrå vardagsförmiddagen när jag senast var här. Det påminner snarare om en utomhusfestival än ett industriområde. Jag rör mig mot området där marken hyrs ut genom temporära hyreskontrakt. Här har det byggts upp barer, restauranger och små butiker. Det allra mest iögonfallande är det stora, delvis nedgrävda fyrskeppet, som ser ut att ha strandat i området och nu blivit en självklar del av platsen. Inuti skeppet finns en musikscen och en bar, som ännu inte öppnat för kvällen. Jag letar mig vidare in i området, går förbi små trähus med inramade rabatter, men också bland till synes fallfärdiga skjul som täcks av slitna presenningar. Jag har svårt att läsa av platsen, med dess otydliga gränsdragning mellan privat och offentligt. I jämförelse är industritomternas avgränsningar med murar och staket betydligt lättare att orientera sig efter.

Jag passerar nästa kryssningskaj, där ett stort flodkryssningsskepp har förtöjts. Längs kajkanten står resväskor prydligt uppradade, som håller på att lastas ur transitbussarna intill. Jag försöker föreställa mig hur Hafenareal upplevs ur en turists ögon, särskilt av den äldre målgrupp som jag ser stiga ur bussarna. Technon som spelas på dagsfesten hörs allt svagare över vattnet när jag fortsätter vidare. Jag korsar ån Wiese och går norrut, förbi småbåtshamnar och järnvägsspår, för att till sist nå Hafenareals norra spets. Ett fåtal sällskap sitter och tittar ut över vattnet, men den huvudsakliga destinationen verkar vara en exklusiv loungebar. Den har inretts som en sandstrand, upphöjd över kajen med utsikt över Rhen. Hafenareal har blivit en mötesplats, en plats att färdas till, men jag undrar vilka som inte känner sig inkluderade i det fest- och nöjesorienterade området. Jag har inte sett några barn vistas här, knappt heller några äldre. Vilka ska attraheras till området i framtiden, när ännu större delar av Hafenareal öppnas upp?

Figur 22. Restaurang aktiverar området intill kajpromenaden längs Rhen.

Figur 23. Intill står fryskeppet *Gannet*, som inrymmer en restaurang och konsertlokal.

Figur 24. Vid fint väder används de tillgängliga kajstrukturerna av allmänheten för sol och bad.

Figur 25. Dagsfest på en av kryssningskajerna, som vid tillfället inte är i bruk.

Sammanfattning

Narrativ

Detta är mitt eget narrativ, som utgår från iakttagelser från mina platsbesök och från de förkunskaper jag hade innan jag besökte platsen. Eftersom mitt narrativ utgår från en personlig tolkning av området och dess historia, kan det klassificeras som ett narrativ för planering. Eftersom narrativet även förhåller sig till den pågående planeringsprocessen för Hafenareals omvandling, kan det även sägas vara ett narrativ om planering.

I narrativet kombineras text och visuellt material, för att förmedla ett upplevelseperspektiv. Narrativet följer en kronologisk tidslinje, som utvecklas allt eftersom mer kunskap samlas. Förutom att narrativets fyra delarna representerar fyra olika besök i Hafenareal, delar de in berättelsen i olika teman, vilket används som en retorisk strategi för att rikta läsarens uppmärksamhet mot olika aspekter åt gången. Bilder och skisser som jag själv tagit från platsen kombineras med flygfotografi och historiskt bildmaterial, vilket grundar narrativet i att det inte endast är en subjektiv redogörelse. Eftersom jag vistades på platsen som en besökare, en tillfällig aktör som inte tillhör någon gruppering av intressenter i områdets utveckling, bygger inte mitt narrativ på någon argumentation om platsens framtid. Min agenda var i stället att förmedla en ögonblicksbild som berättar om vilka skeenden jag själv upplevde.

Platsspecifika kvaliteter och transformation

De fysiska platsspecifika kvaliteter som lyfts fram i mitt narrativ innefattar både växtlighet och artefakter. I narrativet lyfter jag fram det stora värdet i den befintliga vegetationen, framför allt i de äldre träden. De skapar en orienterbarhet i området men också en tydlig inramning av de stora, öppna ytorna. Jag identifierar ett värde i storskaligheten hos både strukturer och öppna ytor, som har skapat ett utrymme för olika former av appropriering och temporärt nyttjande. Jag iakttog exempelvis ett flexibelt användande av de gamla kajstrukturerna, som blivit till naturliga vistelsezoner för besökare.

I narrativet lyfter jag fram kontrasterande atmosfärer inom Hafenareal, som upprätthålls av områdets olika aktörer. För vissa är området en arbetsplats, där industrins storskalighet är ett måste för att hamnarbetet ska kunna utföras. För andra utgör området en passage och ett stråk mellan andra målpunkter. Under en solig dag är Hafenareal en plats för rekreation, där vattnet utgör den främsta attraktionen. Denna diversitet och komplexitet utgör dynamiska och immateriella värden på platsen, där den delvis oprogrammerade karaktären öppnar upp för ett spontant nyttjande. Andra immateriella värden som jag identifierar i narrativet är platsens historiska utveckling, som urskiljes i karaktäristiska byggnader från olika tidsepoker, men även i de stora träd som visar på en kontinuitet i det föränderliga hamnområdet, som grävts ur och fyllts igen under årens gång. I narrativet berörs Hafenareals gränser, både inom området och de omgivande nationsgränserna. Jag beskriver mina försök att orientera mig utefter dem, samt att förstå dess påverkan i landskapet.

Kantonens Hafenareal

De första officiella planerna för Hafenareals omvandling initierades under år 2006, då ett stadsplanekoncept utvecklades av kanton Basel-Stadt i samarbete med planeringskontoret Feddersen & Klostermann. I konceptet föreslås en stegvis avveckling av hamnnyttjandet för att ge plats åt en ny, blandad stadsutveckling. Strategin sträcker sig fram till år 2050, med två bärande idéer om att det framtida området ska innehålla spår av historien samt att rumsliga egenskaper ska bevaras (Feddersen & Klostermann, 2006). I dokumentet framhävs Rhens flodbank som det mest värdefulla strukturella elementet i området, som till stor del motiverar lämpligheten att ersätta industriverksamheten med blandad bebyggelse. Silos, kranar, och andra storskaliga byggnadselement i hamnen framhålls ha ett värde för invånarna i Kleinhüningen, på grund av strukturernas karaktäristiska visuella fondverkan. En kvalitet som nämns i relation till Hafenareals omgivningar är närheten till Basels centrala stadskärna, samt till rekreationsanläggningen i Canal de Huningue på den franska sidan av Rhen. I övrigt framhålls det upprepade gånger i dokumentet att det högattraktiva läget intill Rhen kan vara ett incitament för liknande utvecklingsplaner även på andra sidan gränserna mot Frankrike och Tyskland, vilket skulle kunna leda till en omfattande förstärkning av en gemensam identitet för hela storstadsregionen.

Under 2009 organiserade kanton Basel-Stadt tillsammans med Schweizerische Rheinhäfen (Port of Switzerland) en planeringstävling för Hafenareal. Tre team, bestående av internationella arkitektur- och stadsplaneringskontor, bjöds in för att delta. Syftet med tävlingen var att utveckla rumsliga konceptskisser för hamnområdet, i dialog med experter inom stadsplanering, arkitektur, hamnlogistik samt intressenter från fastighetsbranschen. Målet var att visa på områdets utvecklingsmöjligheter, och på samma gång uppmärksamma vilka fördelar det skulle innebära för lokala myndigheter och andra berörda aktörer (Bau- und Verkehrsdepartement des Kantons Basel-Stadt et al, 2010). Teamet bestående av det Rotterdam-baserade arkitektkontoret MVRDV, arkitekten och stadsplaneraren Martin Josephy samt sociologen Philippe Cabane vann planeringstävlingen med projektet "Entwicklungsvision 3Land" (ibid., s 4). Förslaget bygger på en separation av Hafenareal från den schweiziska landmassan genom skapandet av en ny biflod. I visionen bildar Hafenareal således en ö i Rhen, där fastighetsutvecklare ska attraheras till att investera i utvecklingen av ett varierat område med bostäder, kontor och lokaler för nöjesliv. I områdets norra del visualiseras ett representativt affärs- och turistområde av "internationell standard och karisma", där bostadsutbudet i form av hotell och små lägenheter ska locka en "ung och köpkraftig publik". Den södra delen av Hafenareal föreslås utvecklas till ett mer lokalt förankrat grannskap, med stabilare ägande av bostäder riktat mot att attrahera familjer (ibid., s 25-26). Inför planeringstävlingen föreslog deltagande fastighetsaktörer att möjligheten för temporär användning, *Zwischennutzung*, skulle undersökas. Syftet med detta var att skapa en positiv bild av området i form av "hamnromantik", som skulle kunna framkalla en första impuls för en kommande utveckling av högre kvalitet i området (ibid., s 9).

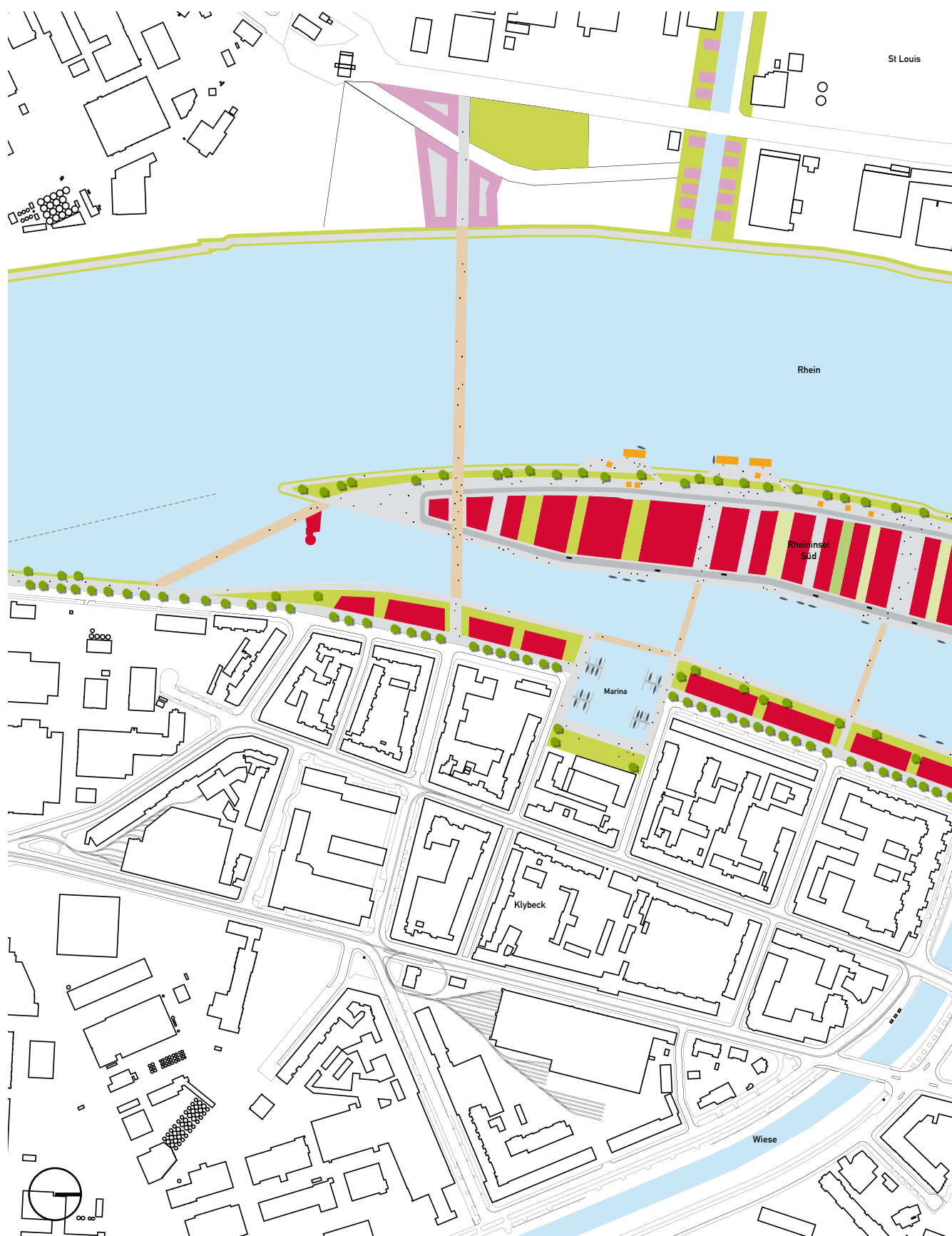
I förslaget från team MVRDV betonas fortsatt den stora kvaliteten i Hafenareals läge intill Rhen. Dessutom hävdas det att områdets geografiska position i mitten av Europa, därtill belägen intill

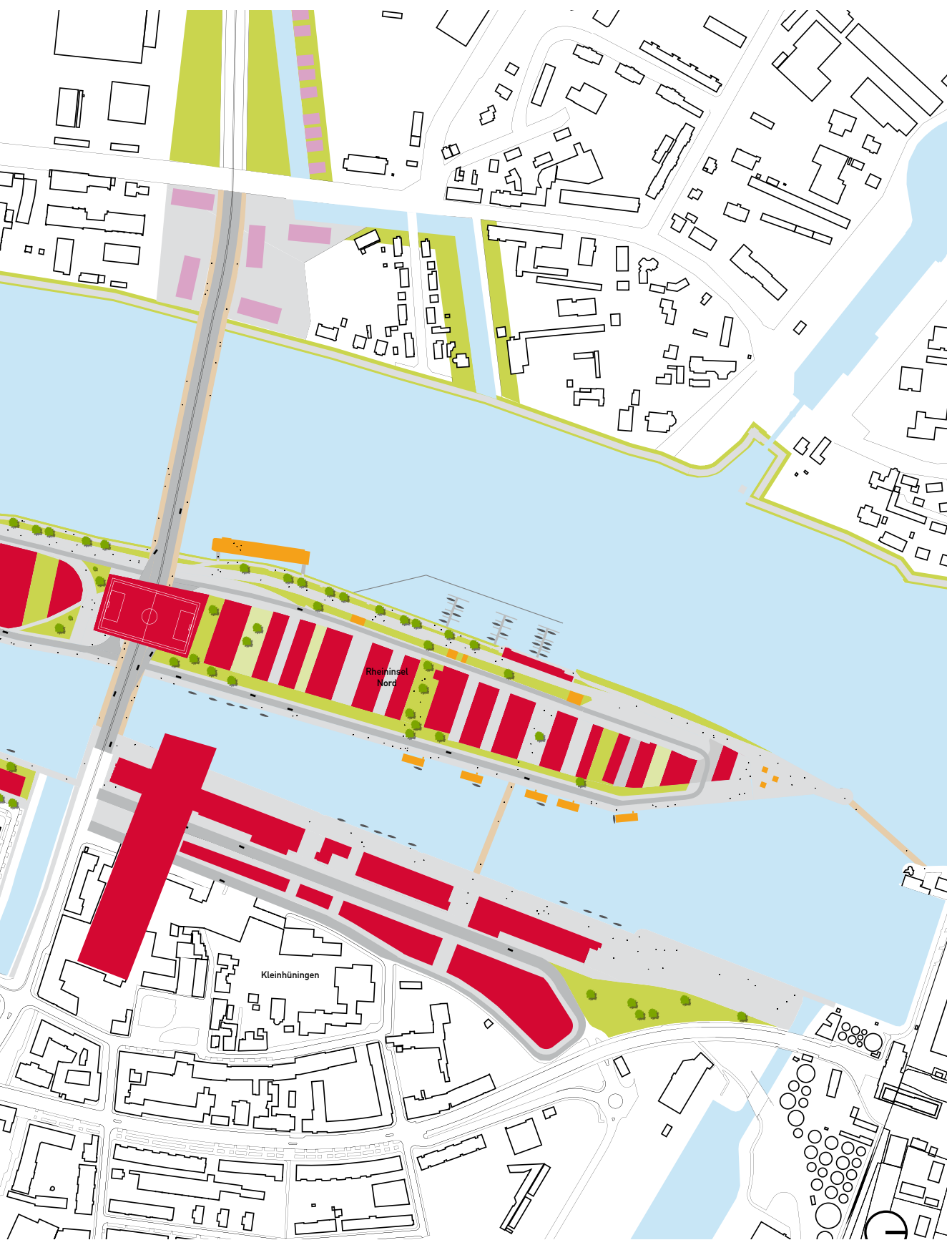
Figur 26. Visualisering Hafenareal, vy från nordöst. Bildkälla: © MVRDV 2010

Figur 27. Visualisering Hafenareal, vy från syd. Bildkälla: © MVRDV 2010

Figur 28. Strukturplan Hafenareal. Bildkälla: © MVRDV 2010

en trelandspunkt, innebär att området har potential att utveckla en internationell, europeisk identitet. Att separera Hafenareal från fastlandet motiveras med att det på så sätt skapas ett landskapselement som kan befästa denna identitet. Rhens varierande vattennivåer nämns som en naturlig process i området, eftersom det uppstår en ökad översvämningssrisk när en biflod till Rhen skapas runt den nya ön. Immateriella värden kopplade till specifika byggnader och infrastruktur, som rör hamnkvarters historiska identitet, lyfts även fram. Genom att bevara och omvandla vissa byggnader, ska områdets historia hållas "levande i minnet" (ibid., s 24).

År 2017 publicerade kantonen en sammanställd rapport, där en vidarearbetad strategi för den urbana utvecklingen av Hafenareal och Klybeck-Kleinhüningen formulerats. Till skillnad från de tidigare handlingarna togs inte denna rapport fram i samarbete med fastighetsutvecklare eller andra ekonomiska intressenter. I stället uppges det att planprogrammet baserats på en bred marknadsanalys, där icke-vinstdrivande och institutionella byggherrar samt andra intressegrupper ingick. Inom ramen för uppdraget föreslås ett processorienterat planeringsförfarande för hamnområdet, som på lång sikt ska resultera i ett "kulturellt och industriellt orienterat område" (Bau- und Verkehrsdepartement des Kantons Basel-Stadt, 2017).

Dokumentet innehåller få visualiseringar jämfört med de föregående programhandlingarna, i stället används mestadels diagram och schematiska illustrationer. Strategier för att åstadkomma en inkluderande och blandad stadsdel presenteras som en viktig del i den kommande utvecklingen. Detta ska bidra till att skapa en unik atmosfär, med det industriella arvet som grund. I programhandlingen föreslås det att industriella hamnverksamheter ska samsas med enskilda historiska hamnbyggnader, där utrymme skapas för rekreation eller småföretagande. Det betonas att omvandlingen av Hafenareal måste ses i samband med utvecklingen i grannskapen Klybeck och Kleinhüningen, och det föreslås att kantonen ska nyttja sina planeringsverktyg för att hålla nere hyressättning och stimulera sociala projekt i området. Det framhålls som en fördel att många invånare i Klybeck och Kleinhüningen idag bor i kollektiv och andra alternativa boendeformer, och att detta bör främjas även i Hafenareal med hjälp av byggrätter för ideella fastighetsutvecklare. Programhandlingen bygger till viss del på existerande praktiker i hamnområdet, där utvecklingen av temporärt nyttjande inom Hafenareal framhålls ha skapat en kvalitet i och med att området aktiverats (ibid.).

Sammanfattning

Narrativ

Kantonens narrativ om Hafenareal bildar ett narrativ inom planering, eftersom det utformats i kontexten av en planeringsprocess. Narrativet presenteras genom officiella dokument och offentliggöranden, som framarbetats av kantonen tillsammans med fastighetsutvecklare och andra ekonomiska intressenter. Berättelsen om Hafenareals framtid förändras dock över tidens gång, i samband med att större hänsyn tas till lokala intressenter och aktörer. Från att framställas som en ny europisk metropol, som ska bidra till en stärkt identitet för hela storstadsregionen, utvecklas narrativet om Hafenareal med en mer lågmäld retorik som riktas mot invånarna i de närliggande bostadsområdena.

Även de retoriska strategier som nyttjas i narrativet förändras. Från den tydliga stadsbyggnadsvisionen med expressiva (men schematiska) planer och visualiseringar från team MVRDV, skiftar strategin mot att visa färre bilder och i stället primärt kommunicera med text. De visionära planerna, som formulerats utan insyn för medborgarna, syftade delvis till att attrahera investerare till den kommande exploateringen. När perspektivet breddades genom en mer omfattande marknadsanalys, utvecklades retoriken i stället till de lokala aktörernas förmån.

Platsspecifika kvaliteter och transformation

Jag bedömer att det framför allt är storskaliga aspekter som identifieras som kvaliteter i kantonens narrativ. Det är relativt få värden som tas fasta på som är platsspecifika. Snarare betonas aspekter som är vanliga i generisk hamnutveckling, där områden behandlas som tabula rasa. Exempelvis framhålls platsens läge intill vattnet och dess närhet till stadskärnan som områdets mest betydelsefulla värden.

De karaktärsskapande hamnstrukturerna anses ha en fysisk platsspecifik kvalitet, som även anses skapa immateriella värden i form av industriell historia och karaktär. I visualiseringarna som presenteras av team MVRDV kan jag dock inte urskilja några bevarade, befintliga element inom området, vilket gör mig osäker på hur stort värde dessa anses ha. Närheten till Basels stadskärna samt till Frankrike och Tyskland, kan läsas som både fysiska och immateriella värden, då narrativet utgår från att detta kommer utgöra en viktig del av platsens framtida identitet. En ny ö i Rhen menas bli till ett slags landmärke i sig, som ska lägga grunden för en mer gynnsam stadsutveckling. Att den nya ön skulle återspegla ett immateriellt värde i platsens historiska morfologi nämns dock inte som ett argument i förslaget.

Av dynamiska värden, i form av processer och praktiker, ges temporära initiativ en betydande plats i narrativet. Denna rumsliga praktik anses vara viktig genom hela planeringsprocessens förlopp. Inledningsvis ses de temporära initiativen som en möjlig motor för att gynna en kommande exploatering, men efter att de etablerats på platsen betonas dess egenvärde i området. I det senare stadiet av planeringsprocessen uppmärksammas det immateriella värdet i medborgarnas narrativ, där grannskapets kunskaper och åsikter inkorporeras i narrativet.

Det postindustriella landskapets gränser hanteras främst på en storskalig nivå. Stärkta kopplingar mellan Hafenareal och dess omgivningar visualiseras genom nya broar över Rhen. Hur barriärer och gränser inom området hanteras berörs dock inte, eftersom visualiseringarna inte illustrerar hamnverksamhetens avvecklingsprocess, utan endast en målbild över ett möjligt resultat. Narrativet adresserar däremot mentala gränser på ett tydligare sätt. Att främja temporära initiativ som en metod att aktivera området ser jag som en strategi för att placera området på invånarnas mentala karta. Jag anser även att narrativet i stort lyckas väl med att hantera området utifrån en utökad förståelse av plats, som sträcker sig utanför Hafenareals arbetsområde. Både de intilliggande bostadsområdena och det tri-nationella områdets utveckling på en regional skala adresseras.

Medborgargruppernas Hafenareal

Planerna på att Hafenareal skulle omvandlas till en ny ö i Rhen kom att mötas av häftigt motstånd. Den höga byggnadstypologin som MVRDV använt sig av i sitt förslag skapade konnotationer till Manhattan i New York, och i folkmun kom förslaget snart att kallas Rheinhattan. Reto Bürgin (2017) beskriver hur det uppstod förvirring bland flera invånare bosatta i de intilliggande bostadsområdena Kleinhüningen och Klybeck. Förutom att de blivit exkluderade från planeringsprocessen, kunde de inte identifiera sig som invånare i den exklusiva, visionära stadsdelen. En känsla av svek ifrån stadens planeringskontor, samt en rädsla för en gentrifieringsprocess som riskerar att få konsekvenser för intilliggande områden uppstod. Rädslan ledde till att ett flertal initiativ startades som samlades under hemsidan Klybeckinsel. Initiativet är fortfarande aktivt, och idag hänvisas man via hemsidan vidare till nio olika grupperingar, som alla motsätter sig kantonens *überdimensionierte, veraltete Mega-Planungen*, ("överdimensionerade, föråldrade megaplanering"). På hemsidan står att läsa att ett "vi", specificerat som invånarna i de omkringliggande bostadsområdena, endast ser ekonomiska incitament bakom det planprogram som presenterats av kantonen. Skarp kritik framförs mot att förslaget varken bygger på ekologiska eller sociala frågor, samt bristen på inkludering i planeringsprocessen (Klybeckinsel.ch, 2022).

Några initiativ bakom Klybeckinsel.ch arbetar för bostadskooperativ och -syndikat i området, som en motståndskraft mot att bostadsspekulation i Hafenareal ska leda till bebyggelse av lyxlägenheter med höga hyror. En gruppering förespråkar att området ska omvandlas till en ekologisk stadsdel, och en annan grupp föreslår att hela området ska omvandlas till ett fågelreservat. Gemensamt för initiativen att de förespråkar en större grad av medborgarinflytande i planeringsprocessen, samt att de vill motverka en framtida utveckling av bostadsspekulation och gentrifiering (ibid.). Bürgin (2017) beskriver hur grupperingarna använde olika metoder för att visa sitt motstånd när strukturplanerna offentliggjordes. Vissa grupper organiserade sig genom att anordna diskussionskvällar för invånarna i grannskapen. Andra protesterade mer högljutt genom att störa och överrösta officiella panelsamtal, samt genom spraymålade slagord och utdelning av flygblad.

Kraven på att inkluderas i planeringsprocessen hörsammades. Mindre än ett år efter att "Development Vision 3Land" publicerats skapades en plattform för detta ändamål, som initierade informationsevenemang, utvärderade förslag från befolkningen och höll regelbundna möten inom en nystartad arbetsgrupp. Efter två år avslutades dock medverkandeprocessen, och Bürgin menar att projektet inte verkar tillfredsställt någon av parterna. Vissa medlemmar i arbetsgruppen kände att de inte togs på allvar, och beskrev deltagandeprocessen som en skenhandling för att uppfylla den lagparagraf som ålägger kantonen att involvera befolkningen i opinionsbildning och beslutsfattande i utvecklingsfrågor. Faktumet att den första planeringsfasen hade utförts helt utan någon insyn för medborgarna hade skapat en spricka mellan planerna och medborgargruppen, som visade sig vara svår att överbrygga (Bürgin, 2017).

Under de senaste åren har medborgardialog åter initierats av kantonen tillsammans med bolaget som ska bedriva fastighetsutveckling i området under projektnamnet *Klybeckplus*. Under

Figur 29. Bild från Klybeck. Autonoma grupperingar gör sig synliga genom politiskt klotter.

Figur 30. Vy över Kleinhüningen från ett av områdena inom Hafenareal som nyttjas temporärt.

våren och sommaren 2021 hölls en medborgardialog inriktad på boende i det närliggande bostadsområdet Klybeck. Dialogen baserades på både workshops och webformulär, och utgick från en vidareutvecklad strukturplan som främst innefattar Klybeck, men även den södra delen av Hafenareal (Klybeckplus, 2021).

Dialogens resultat visar att majoriteten av deltagarna uppskattar strukturplanen som helhet, men att det kvarstår oklarheter huruvida de stadsrum som föreslås lämpar sig för vardagligt bruk. Detaljeringsgraden anses fortfarande vara för låg för att den bedömningen ska kunna göras. Bevarandet av befintliga, identitetsskapande byggnader välkomnas, eftersom det uppfattas som en tillgång för områdets utveckling. I fråga om fri- och grönytor framförs önskemål om att de öppna ytorna i strukturplanen ska utökas, samt att en strandpromenad längs Rhen ska utformas med generösa grönområden.

Medborgardialogens deltagare påtalar att det framtida behovet av större grön- och friytor är kritiskt, och menar att den mängd som visas i strukturplanen inte är tillräcklig. Eftersom de befintliga parkerna i Klybeck redan är högt frekventerade, kan fler grönytor i Hafenareal bidra med värden även för grannskapen intill. Grönytor värderas av många deltagare som en förstärkning inför kommande klimatförändringar, med sin förmåga att kyla ned staden. Dessutom önskas fler vattenelement, som badfontäner och dammar, vilket saknas i de nuvarande planerna. Önskemål framförs om att naturmaterial som trä ska användas i gestaltningen, med tanke på den ständiga värmeutvecklingen i staden som följer med klimatförändringarna. Enligt många deltagare är det viktigt att offentliga friytor kan utvecklas organiskt, för att dessa områden ska kunna främja sociala kontakter och möten. Fler platser bör också lämnas oplanerade och vara fritt tillgängliga för användning, där särskild plats ska ägnas åt unga människor (Klybeckplus, 2021).

Sammanfattning

Narrativ

Medborgargruppernas Hafenareal var i början ett narrativ om planering, eftersom det uppstod som en reaktion på stadsplaneringsprocessen. Eftersom narrativet bygger på befintlig kunskap om platsen som existerade innan planeringsprocessens början, kan det även kategoriseras som ett narrativ för planering. När narrativet i efterhand hörsammades av kantonen, och inkluderades i olika medborgardialoger, skapades ett ytterligare lager inom narrativet som kategoriseras både för och inom planering. Motståndsgruppens initiala narrativ om Hafenareal var ett upprop, ett initiativ som syftade till att synliggöra sig själva för att tvinga planerarna att lyssna på vad de hade att säga om platsen. De grupperingar som samlas under initiativet Klybeckinsel.ch för fram berättelser där grupperingarna beskriver vad de önskar av ett framtida Hafenareal, vilket står i markant kontrast mot stadsplanerarnas metod att presentera en enskild vision i sin stadsbyggnadsmodell.

Detta sätt att samla ett flertal framtidsnarrativ, som är motstridiga sinsemellan men som enas i en kritik mot planerarnas narrativ, blir till en retorisk strategi för att ifrågasätta den dominerande positionen. Genom att argumentera för att det finns flera andra möjliga alternativ för området

utveckling, problematiseras det enskilda förslaget i planprogrammet. Att protesterna inledningsvis framfördes i den publika arenan, delvis med störande metoder, är en annan retorisk strategi som nyttjades av grupperna.

Att studera initiativen som samlats under motståndsrörelsen *Klybeckinsel.ch* väcker frågor om demokrati och representation. Kantonens toppstyrda planeringsförfarande, utan inblick för medborgarna, ställs emot det autonomt organiserade uppropet från motståndsgruppen. Eftersom det inte är tydligt vilka som ingår i de grupper som står bakom initiativet, är det svårt att värdera och avgöra hur representativa åsikterna är för allmänheten. Mer transparens finns kring medborgardialogens deltagare, men eftersom deras narrativ styrs och presenteras inom planeringsprocessens ramar så är narrativet mindre oberoende än hos motståndsrörelsen.

Platsspecifika kvaliteter och transformation

Ett viktigt fysiskt platsspecifikt värde som uppmärksammas i flera av motståndsiniciativerna är Hafenareals stora, öppna friytor. Kvaliteten i dessa poängteras även vid ett flertal tillfällen i medborgardialogen. Bristen på grönytor i de närliggande grannskapen innebär att grönytor i Hafenareal har potential att skapa både sociala och ekologiska värden inför framtiden. Friytornas egenskaper att kyla ned staden och att skapa positiva klimateffekter poängteras som viktiga immateriella värden.

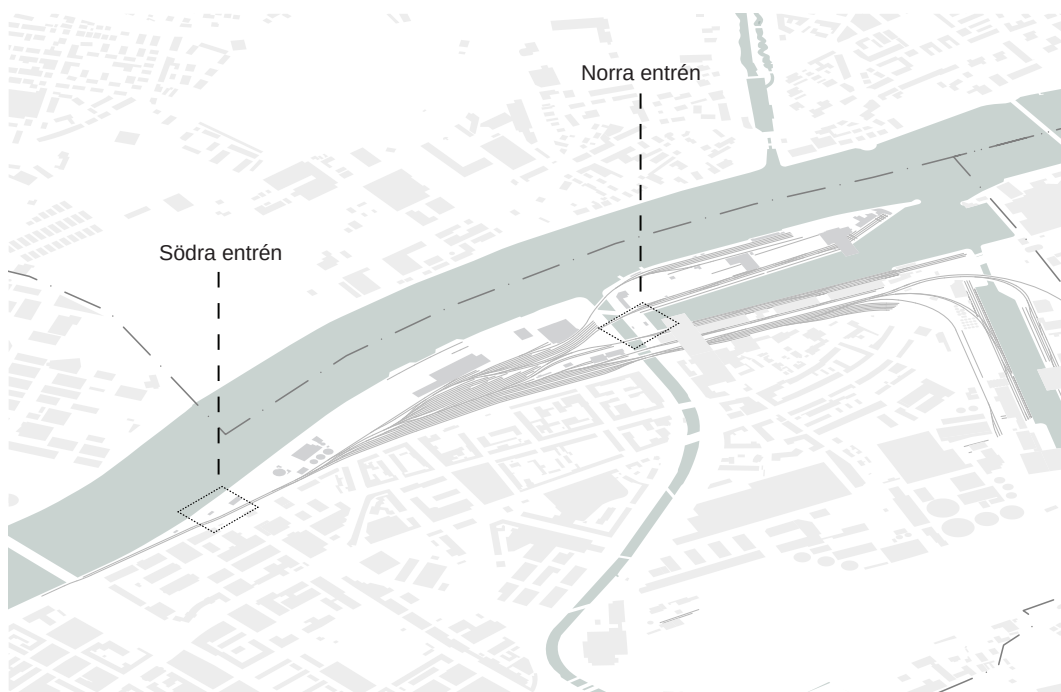
Det finns ett dynamiskt värde i hur motståndsrörelsen positionerar sig inom stadsbyggnadsfrågor, genom att värna om sociala, kulturella och ekologiska värden i sitt närområde. De argumenterar för att invånarna i grannskapet har en lokal kännedom om vilka kvaliteter som finns i området idag, och att de därför är mer lämpliga än planerarna att avgöra vilka förändringar som är relevanta och/eller nödvändiga. Denna lokala kunskap kan kategoriseras som ett immateriellt platsspecifikt värde. Om man betraktar Hafenareal som en förlängning av de existerande grannskapen, i stället för ett begränsat arbetsområde, så är de minnen, praktiker och processer som existerar i bostadsområdena intill en viktig del av områdets helhet.

Varken motståndsrörelsen eller medborgardialogen berör hur gränser inom området ska hanteras, men i medborgardialogen föreslås ett tydligt transformativt angreppssätt för Hafenareals utveckling. Det föreslås att området ska utvecklas processartat, och att det ska finnas utrymme för spontant nyttjande. Liksom i planerarnas narrativ adresseras Hafenareal som plats på ett sätt som sträcker sig utanför dess arbetsområde. Eftersom det är invånarna i grannskapen Klybeck och Kleinhüningen som står bakom stora delar av detta narrativ, utgår de också från inställningen att området ska komma till nytta för invånarna i de befintliga bostadsområdena.

4. Gestaltning

För att ytterligare utforska Hafenareals platsspecifika kvaliteter, har jag i ett gestaltungsförslag försökt iscensätta hur dessa kvaliteter kan lyftas fram i en processartad utveckling av området. Gestaltungsförslaget utgår från en grundläggande idé om att luckra upp fysiska och mentala gränser i området, med stöd i resonemang från Lynch (1960) och Kitchin (1994). Genom att ta bort barriärer och synliggöra existerande upplevelsevärden på platsen, syftar förslagen till att förankra Hafenareals kvaliteter i människors medvetande. På så vis skapas incitament för fler invånargrupper till att vistas i området, och därigenom nyansera narrativen om Hafenareal.

Jag har valt att göra två nedslag i Hafenareal, som utvecklas i varsitt gestaltungsförslag. Platserna bildar de allmänt tillgängliga entréerna in i området idag, vilket är anledningen till att jag valt att omgestalta just dessa. Eftersom entréerna är de första platser som en besökare möter på väg in i Hafenareal, ser jag dem som strategiskt viktiga platser för att påbörja en lyckad processartad transformation av området i sin helhet. I gestaltningen vill jag iscensätta och kommunicera att Hafenareal står och väger mellan olika aktörers syn på platsspecifika kvaliteters värde, med inverkan på områdets framtid. På så sätt vill jag bidra till en diskussion kring platsspecifika värden i områdets framtida utveckling.

Figur 31. Lagesbeskrivning av gestaltungsförslagets två delområden.

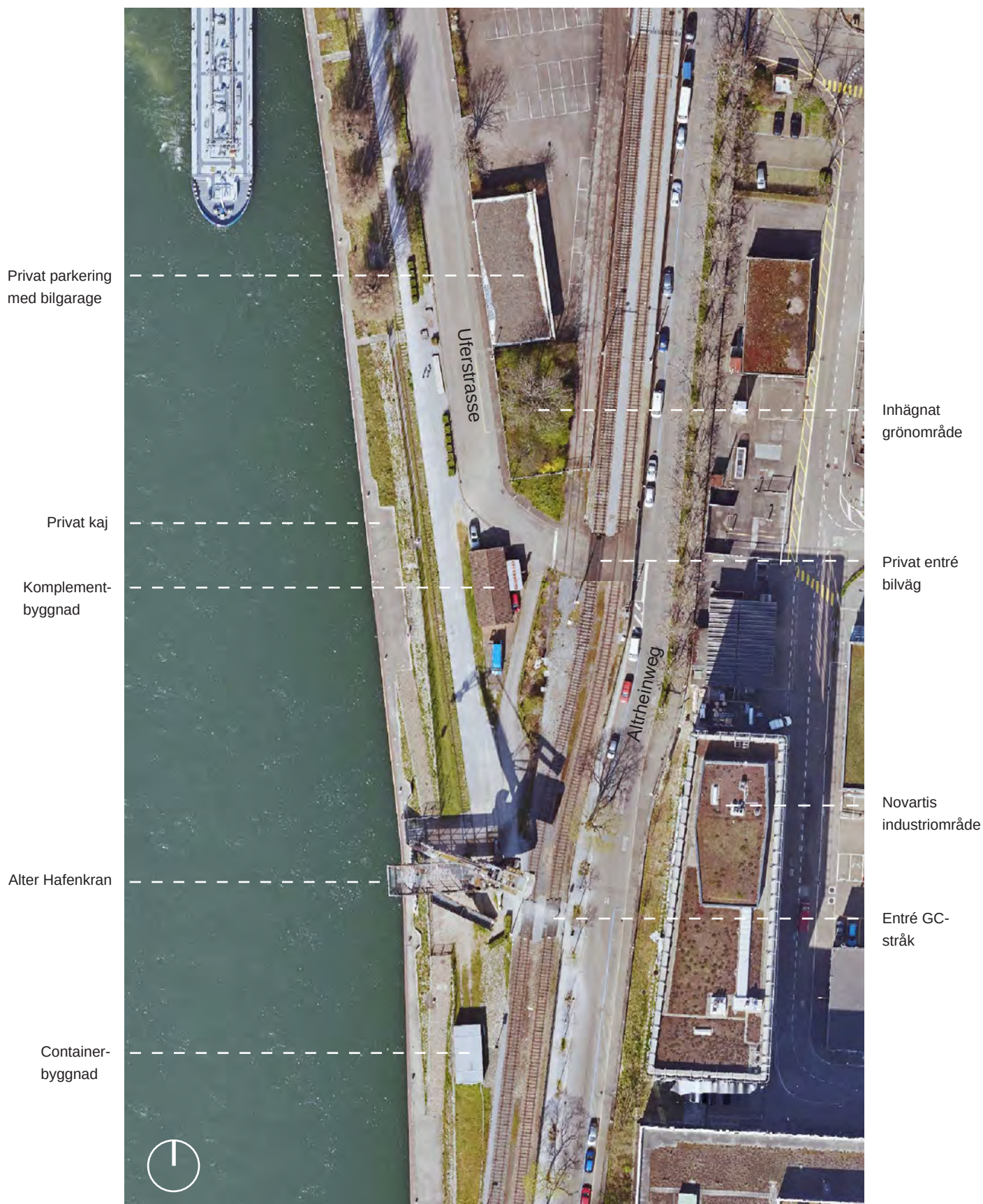
Södra entrén

Förutsättningar

Denna entré för gång- och cykeltrafik utgör den primära länken mellan Hafenareal och Basels stadskärna, som nås genom att följa Altrheinweg söderut. Entréplatsens markbeläggning är till stor del hårdgjord, med asfalterade bil- och cykelvägar, grusade gångvägar samt ett spårområde belagt med makadam. Höga kontorsbyggnader som tillhör företaget Novartis flankerar området åt öster, samt bildar en visuell fond på Rhens motsatta flodbädd. Staket och avspärningar splittrar den visuella kontakten med vattnet, och skymmer delvis en vidare siktlinje in i området. Eftersom besökare måste korsa spårområdet för att komma in i Hafenareal vid denna entré, finns en risk att platsen upplevs som både otrygg och svårläst. Vid spårområdet står en gammal hamnkran, Alter Hafenkran, som transporterats hit från den nedlagda hamnen St. Johann tvärs över floden. Entréplatsen inryms mellan raden pelarpopplar längs Rhens flodbank, samt en allé med plataner längs Altrheinweg. Dessa bildar tydliga, strukturella element, som kontrasteras av den låga, ruderata vegetationen som spritt ut sig i de öppna ytorna däremellan.

Figur 32. Fotografier från befintlig situation.

Figur 33. Lägesbeskrivning av delområdet. Skala 1:1000 / A4

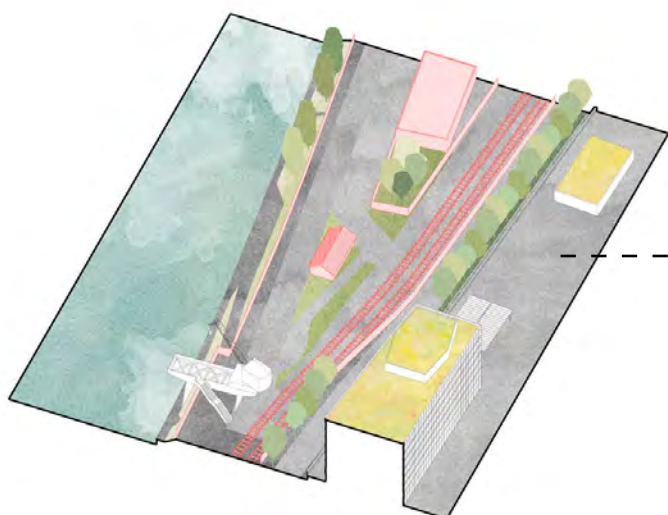
Kartmaterialet är bearbetat av författaren. Bildkälla: Geodaten Kanton Basel-Stadt

Strategi för transformation

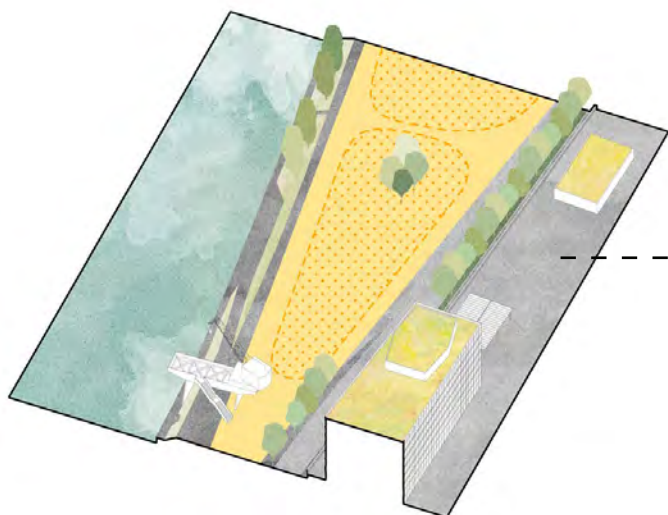
Genom att studera platsens historiska lager, framträder hur områdets morfologi förändrats genom åren utefter hur Rhens vattenflöde manipulerats. Ifall kantonens förslag genom MVRDV implementeras, skulle denna plats återigen försvinna under vattenytan. I mitt gestaltungsförslag har jag i stället undersökt hur man kan skapa ett ramverk för transformation, där platsen formas efter hur den används. Genom att ta bort stängsel och containerbyggnader öppnas området upp, och siktlinjer längs trädraderna in i området förtydligas. Det lapptäckte av markmaterial som framträder i den öppna ytan utjämnas genom tillägg av ett tunt lager grus och stenmjöl. De huvudsakliga målpunkterna i området knyts ihop med sammanhängande stråk. Resten av ytan sås med torrängsblandning. Hela ytan bildar en informell park, ett experimentfält där människor och vegetation tillåts hitta tillbaka till platsen.

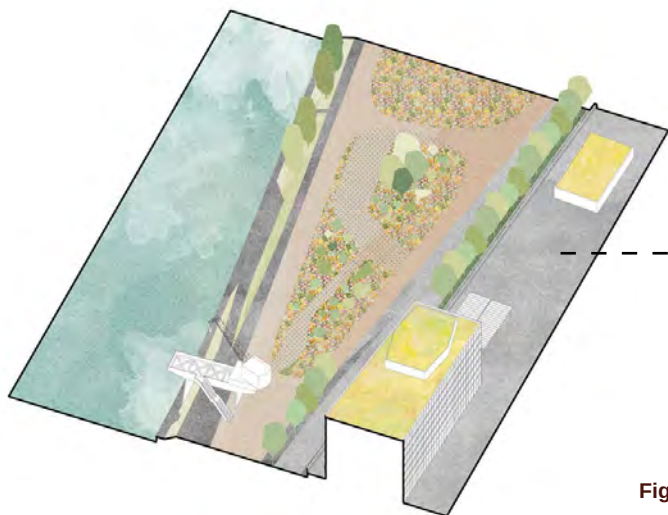
Figur 34. Fotografi över befintlig situation, riktning norrut över spårområdet.

Nuvarande situation. Barriärer och byggnadsstrukturer som tas bort är markerade i rött.

Intervention. Tillägg av markmarkmaterial är markerat i orange. Inom de streckade linjerna sås ängsfröblandning.

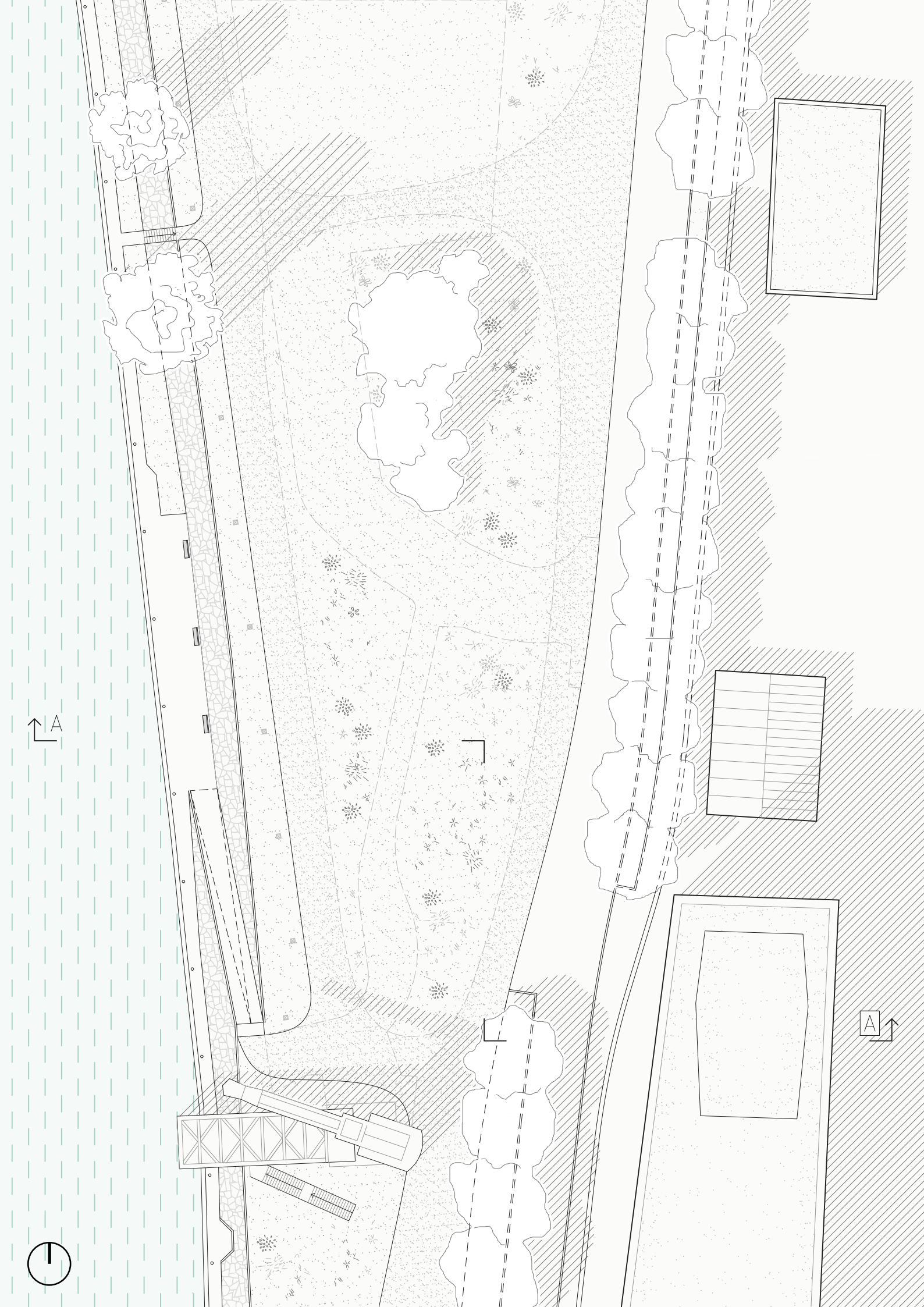

Framtid. Med tidens gång bildar vegetationen ett palimpsest av platsens underliggande lager.

Figur 35. Gestaltningsstrategi, från befintlig situation till framtiden.

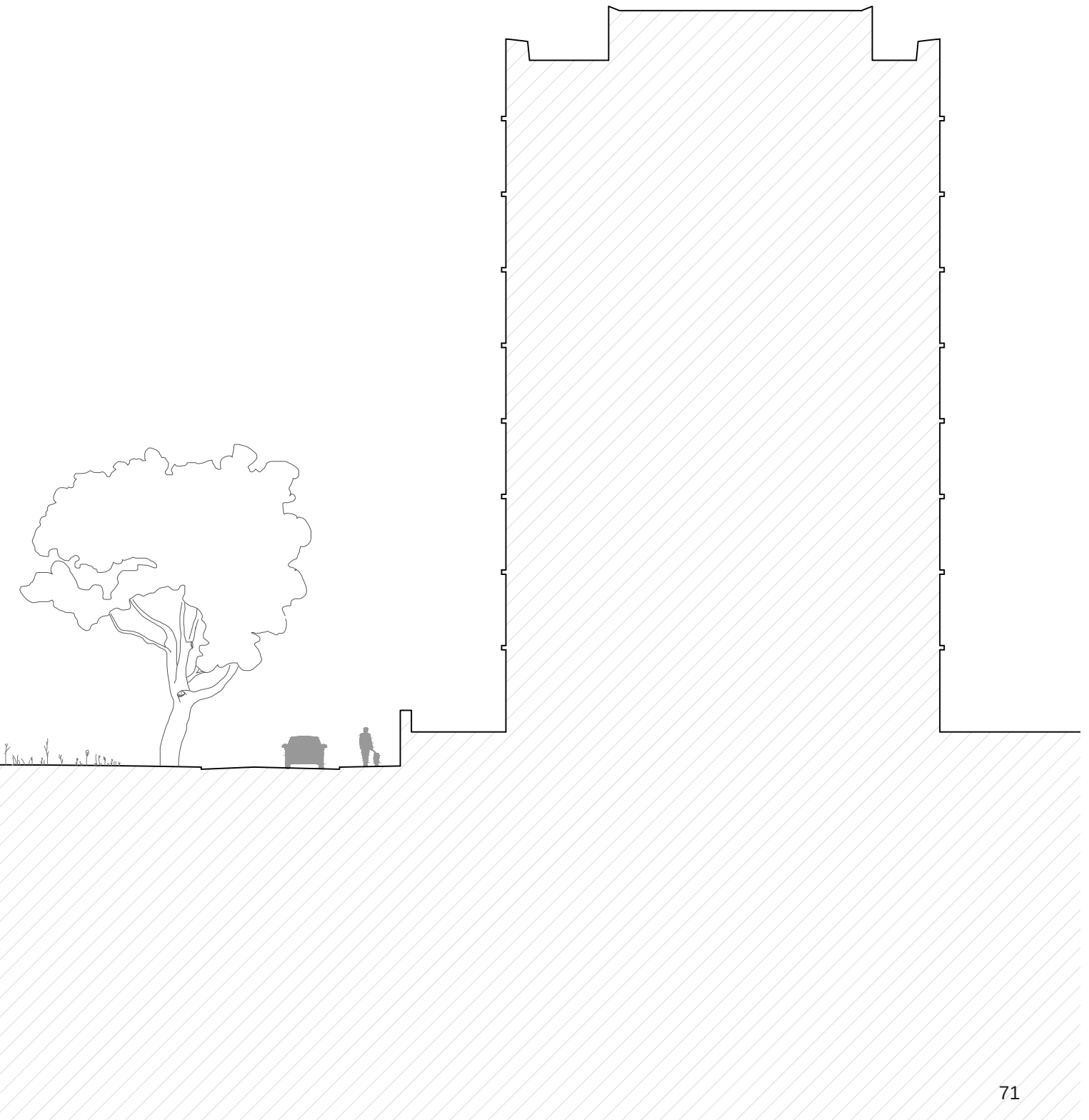
Figur 36. Visualisering av föreslagen omgestaltning.

Förslaget blir ett lekfullt möte mellan motsatsförhållandena *tabula rasa* / *palimpsest*. Vid en första anblick ter sig det nya, uniforma markmaterialet som ett blankt blad, som döljer de underliggande strukturerna. Med tidens gång och med hjälp av växtsuccessionen kommer dessa lager avtecknas och framträda i förhållande till markens varierande jordmån. De områden som har täta skikt under slitlagret, exempelvis de asfalterade ytorna, kommer skapa en grundare växtbädd än de ställen med djupare substrat. Där vägar tidigare dragits kommer endast växter med ytliga rotsystem att kunna växa, medan i de djupare substraten finns möjlighet för arter med mer platskrävande rotsystem.

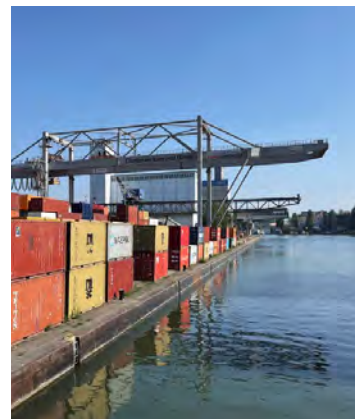
Hur platsens vegetation utvecklas styrs alltså av de underliggande lagren, där växtligheten bildar platsens palimpsest som gör det möjligt att avläsa tidens spår i landskapet. Ifall nya målpunkter i entréområdet tillkommer så kommer nya stråk kunna bildas i det flexibla markmaterialet. På så vis omformas platsen ständigt, där jämvikten mellan människa och natur är i ständig omförhandling. Med gestaltningsförslaget vill jag visa på den flyktiga kvaliteten i de rumsliga praktiker och processer som har möjlighet att utvecklas, både här och i Hafenareal i stort.

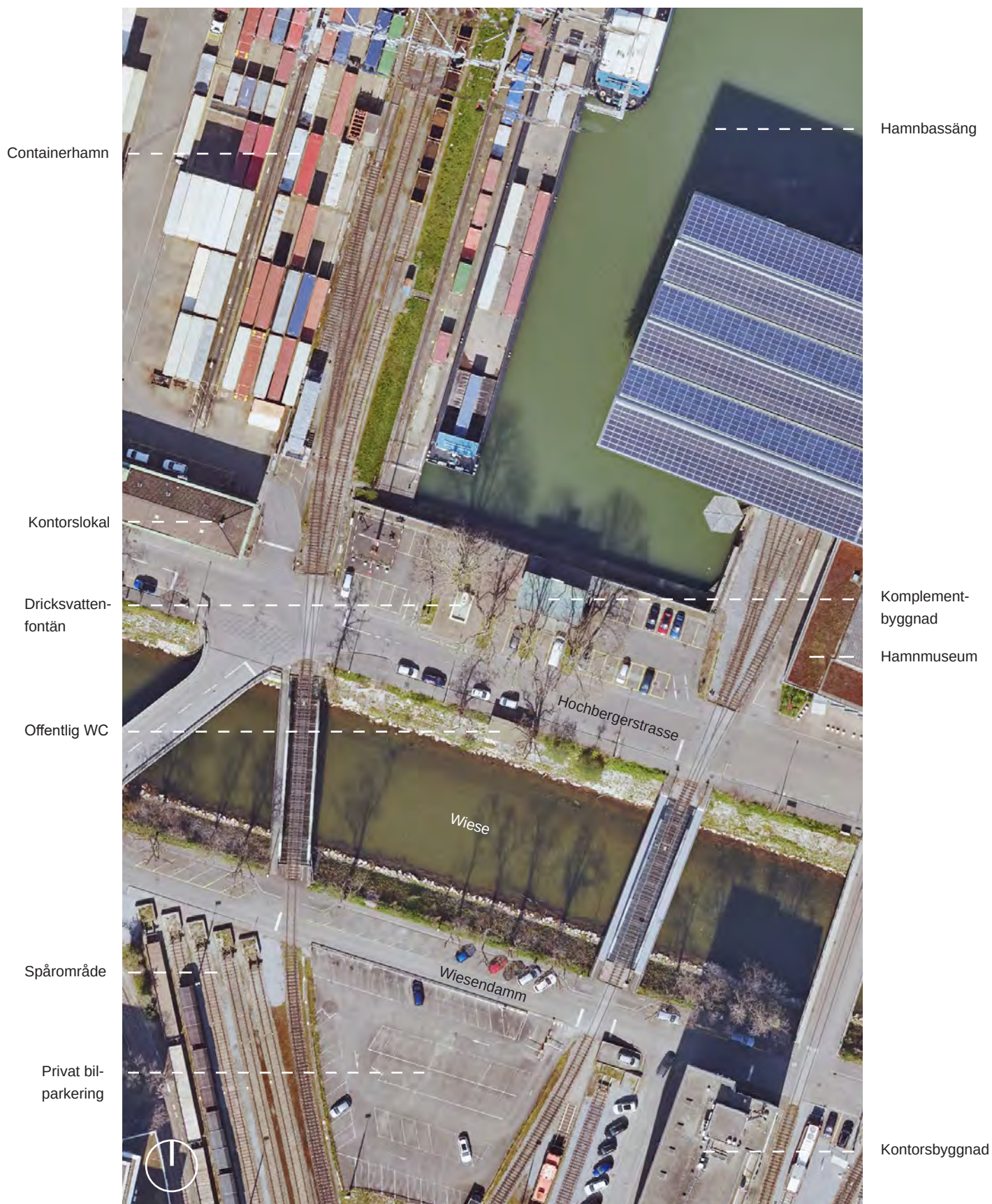
Norra entrén

Förutsättningar

Denna entré för bil- och gångtrafik befinner sig mellan ån Wiese och en av Rhens hamnbassänger, där en containerterminal och logistikverksamhet bedrivs, samt mellan två tågrälsbanor. Idag nyttjas platsen som avgiftsfri korttidsparkering. Öster om parkeringsplatsen ligger ett hamnmuseum, och genom att fortsätta följa Hochbergerstrasse vidare österut nås bostadsområdet Kleinhüningen. Områdets bebyggelse utgörs av en offentlig WC och en komplementbyggnad. En dricksvattenfontän i kalksten, i form av en galjonsfigur, uppfördes på platsen år 1946 som en hyllning till den schweiziske sjöfartspionjären Rudolf Gelpke. Från parkeringsplatsen ges utsikt över hamnbassängens omgivande byggnadsstrukturer, där äldre tegelbyggnader står intill nyare industrilokaler. Fyra stora plataner, över hundra år gamla, växer på parkeringsplatsen. Träden vittnar om att detta är en plats vars morfologi varit konstant under en lång tidsperiod, i ett område vars landmassor förändrats efter industrins behov.

Figur 39. Fotografier från befintlig situation.

Figur 40. Lägesbeskrivning av delområdet. Skala 1:1000 / A4

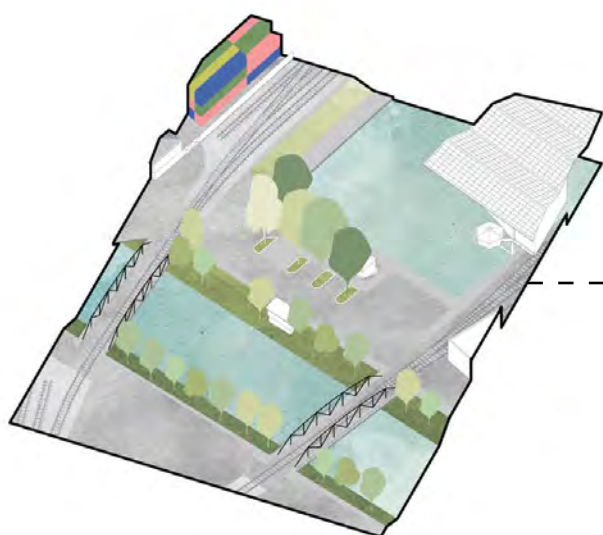
Kartmaterialet är bearbetat av författaren. Bildkälla: Geodaten Kanton Basel-Stadt

Strategi för transformation

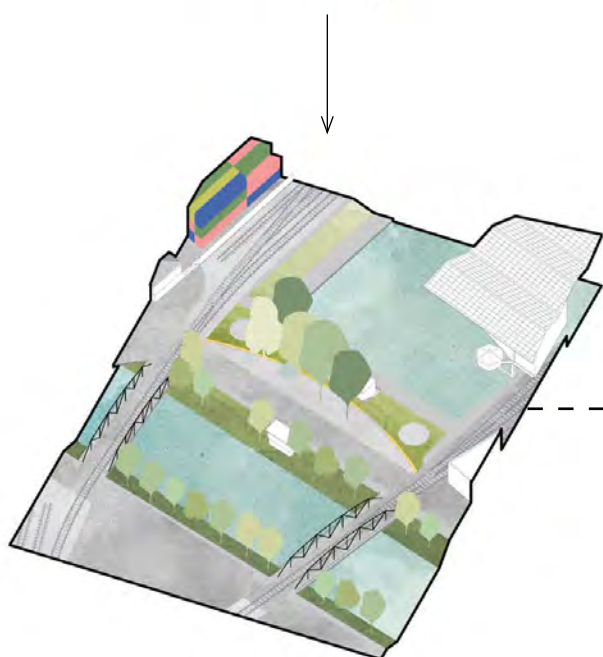
Detta är en plats som speglar hamnindustrins historiska betydelse för staden, som berättar om hur stadens läge intill nationsgränsen format platsen efter hamnlogistikens behov. I mitt gestaltungsförslag vill jag rikta besökarens uppmärksamhet mot det industriella kulturarvet, de pågående rumsliga praktikerna i Hafenareal, och hamnindustrin som spelat en central roll i stadens historia men som nu är på väg att försvinna. I mitt förslag omgestaltas parkeringsplatsen i sin helhet till en mer representativ entréplats, som ägnas åt det långsamma rörelsemönstret intill hamnbassängens stilla vattenmassor. Här skapas en plats att stanna upp och dröja sig kvar på. Parkeringsplatserna tas bort och ersätts med ett flexibelt torg. Den asfalterade beläggningen ersätts med genomsläppliga slitlager av gräs och stenmjöl, för att förbättra platanernas rotmiljö samt för underlätta framkomligheten för fotgängare längs Hochbergerstrasse. De nya markmaterialen separeras av en långsträckt bänkkonstruktion i tre delar, som bildar platsens ryggrad. Under ett besök på platsen skänker platanernas breda kronor skugga, samtidigt som vyer över hamnen uppmuntrar till att upptäcka och reflektera över Hafenareals industriella arv.

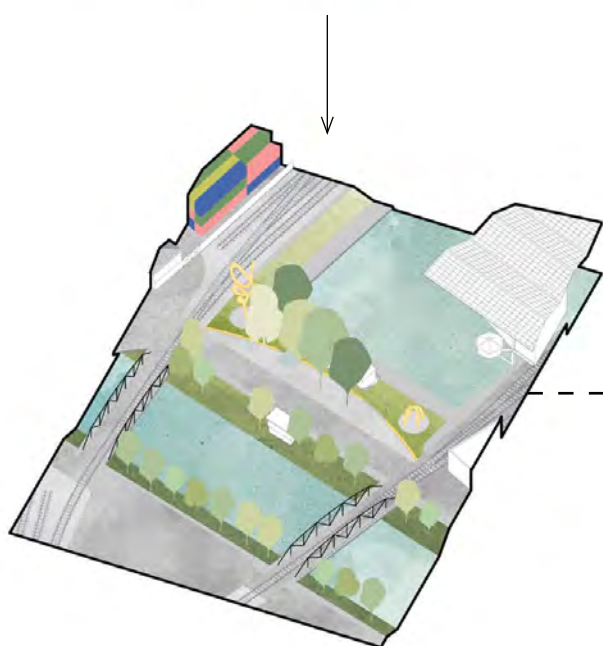
Figur 41. Fotografi över befintlig situation

Nuvarande situation.
Parkeringsplatser för bilar tas bort.

Intervention. Tillägg av mark-
markmaterial och bänk, som
markeras i orange.

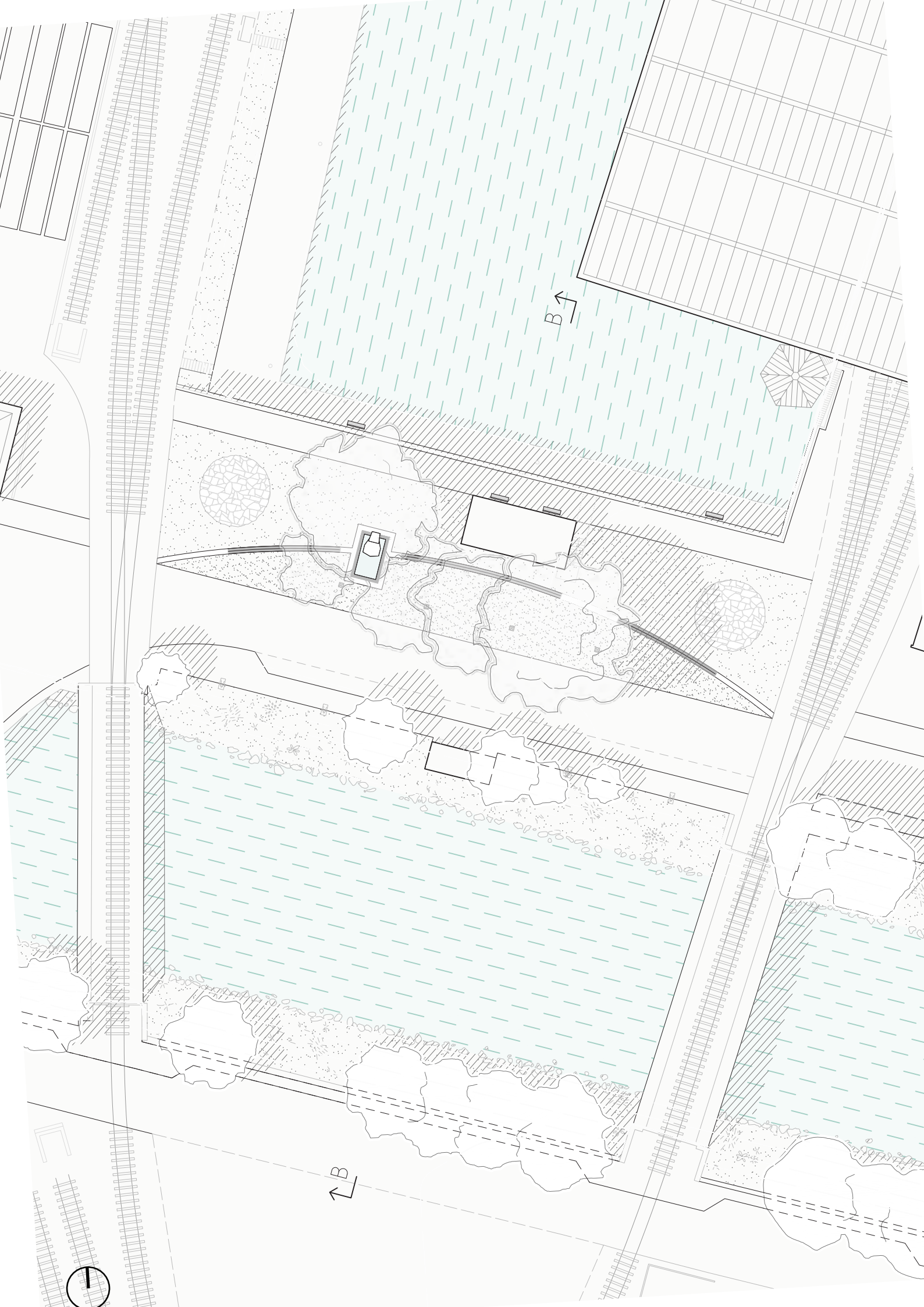

Framtid. Upplevelsevärden som
knyts till Hafenareals industriella
historia lyfts fram här.

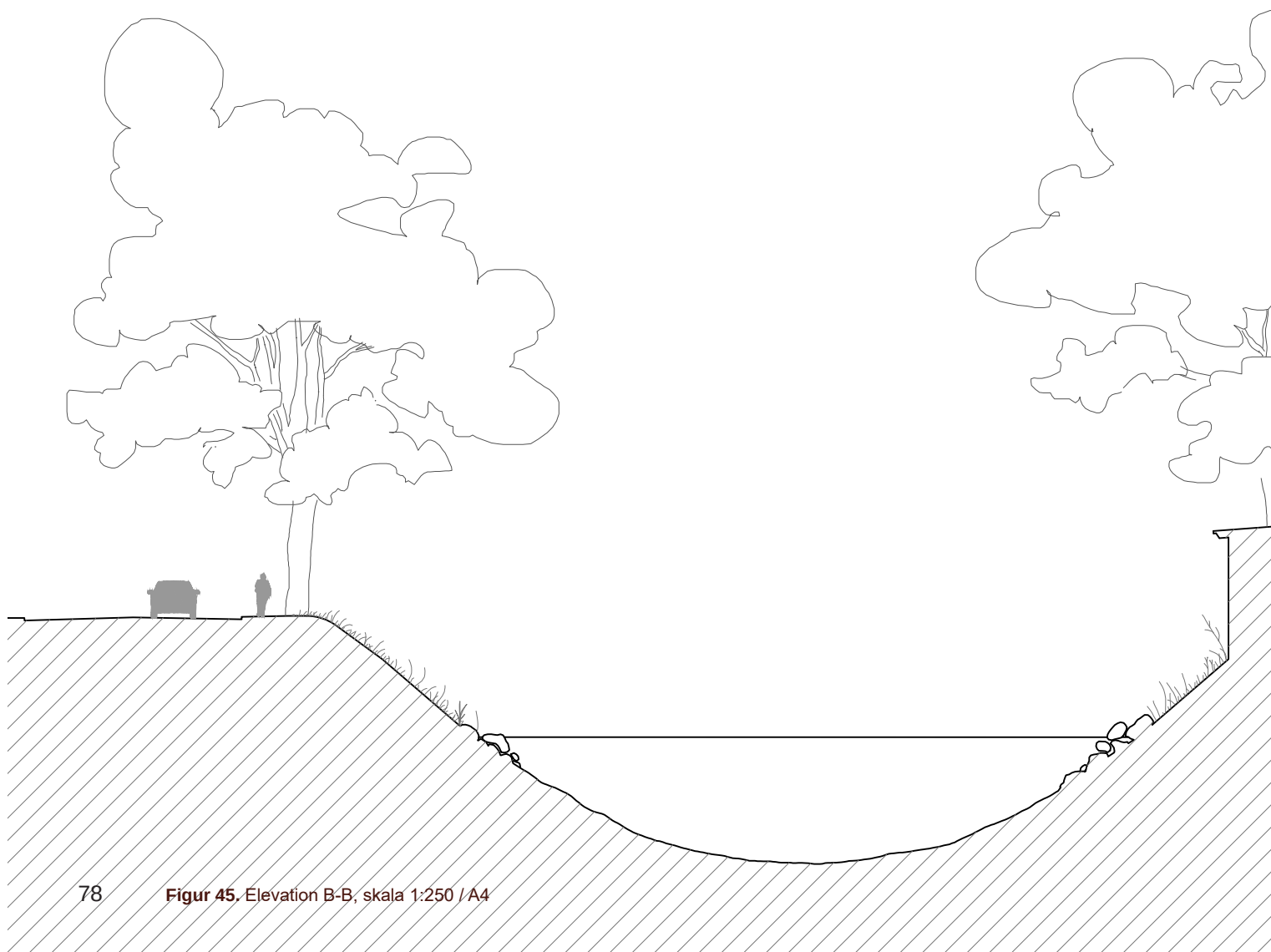
Figur 42. Gestaltungsstrategi överlagrat på platsens historia.

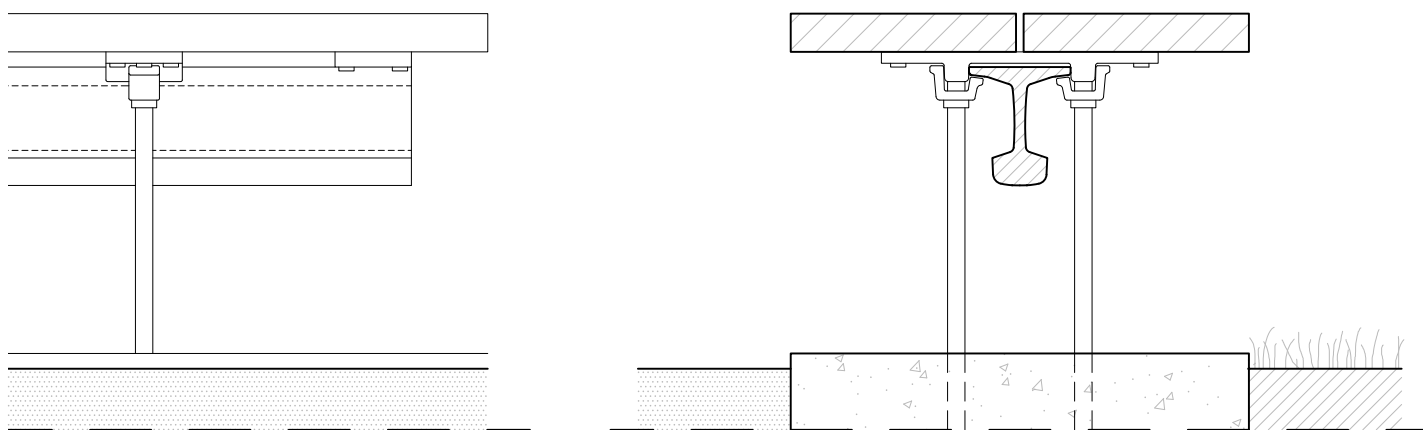

Figur 43. Visualisering av föreslagen omgestaltning.

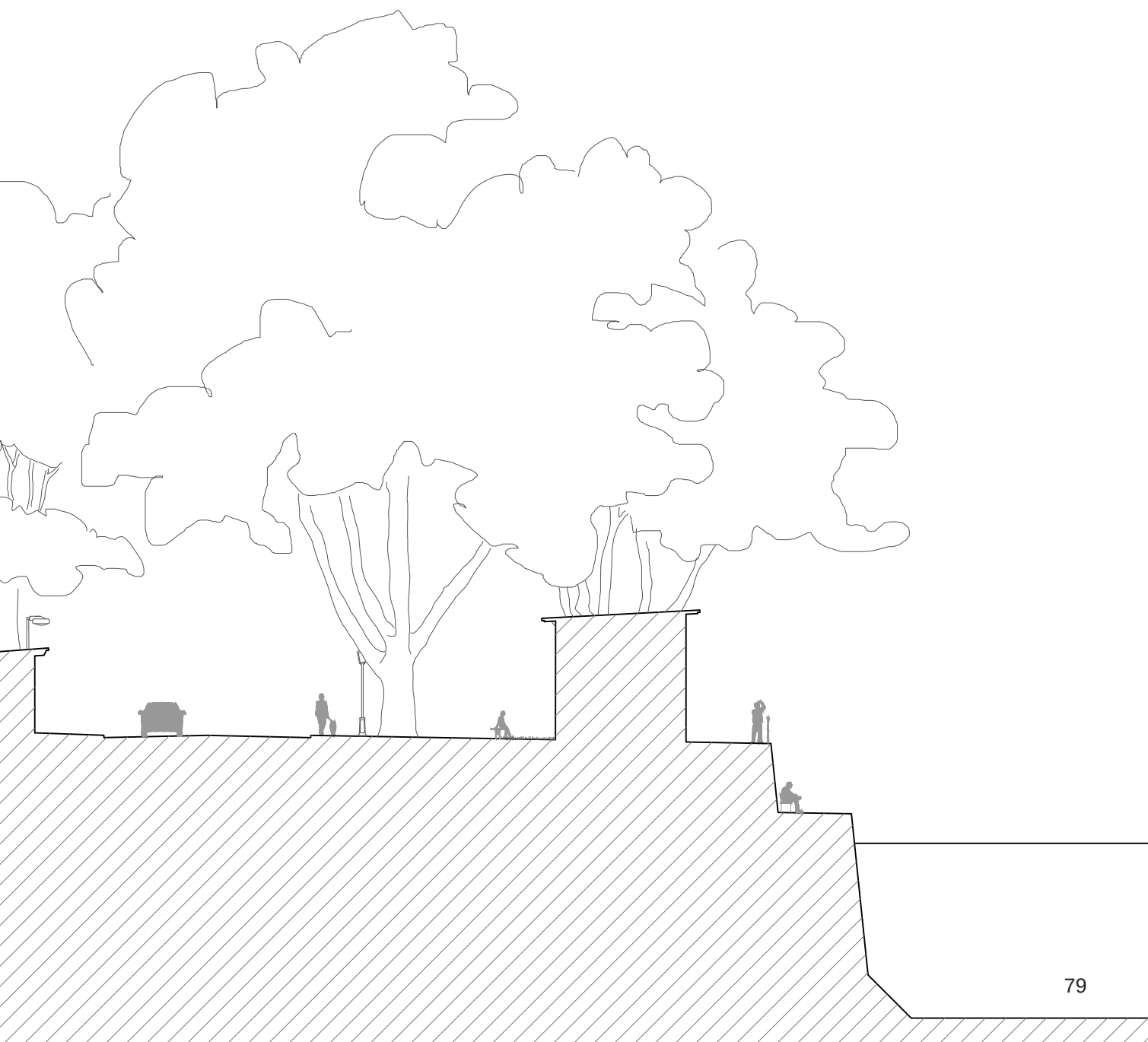

I förslaget utforskas begreppen *museifiering* / *återbruk*, genom de artificiella tillägg som görs på platsen. Sittbänkarna utformas av spårdelar, som återanvänds från järnväg som nedmonteras i andra delar av området. Järnvägsräler och befästningar löper längs med undersidorna av bänkarna, och utgör dess bärande konstruktion. Bänkarna är böjda i en mjuk båge, där den sittande besökarens blick riktas mot hamnbassängen och den aktivitet som pågår där. Två ytor i gräsmattan beläggs med kalksten, men lämnas tomma. De bildar två oprogrammerade fält, som kan nyttjas för att uppmärksamma frågor om Hafenareals kulturhistoriska värden. Ytorna kan exempelvis användas för utställning av artefakter från hamnens historia, som en förlängning av det intilliggande museet, eller av andra grupper för att berätta om sitt Hafenareal. Med gestaltungsförslaget vill jag belysa immateriella värden i Hafenareals kulturarv, där platsen blir ett forum för reflektion och diskussion om vad vi väljer att bevara och vad vi väljer att ersätta i områdets framtida utveckling.

Figur 46. Detalj, bänk. Elevation och tvärsektion, skala 1:10 / A4.

5. Diskussion

I detta avslutande avsnitt återknyter jag till arbetets mål och syften i en resultatdiskussion, där jag även resonerar kring hur mitt gestaltungsförslag kan bidra till nya narrativ om Hafenareal. Efter en diskussion om mina metodval avslutar jag med att presentera ett antal idéer för vidare studier.

Platsspecifika kvaliteter i omvandlingsprocesser

Arbetet visar att platsspecifika kvaliteter värderas på olika sätt av olika aktörer. Med utgångspunkt i Hafenareal har jag studerat olika intressenters perspektiv, som alla utgår från sina motiv rörande platsens utveckling och dess kvaliteter. Under arbetets gång har jag särskilt insett vikten och ansvaret som ligger i stadsplanerarnas roll. Planerare är en stark aktör i omvandlingsprocesser, som i kraft av sitt planmonopol har möjlighet att skapa ett dominerande framtidsnarrativ om en plats. Som Caroline Dahl (2020) skriver, innebär de postindustriella landskapens komplexitet att dess kvaliteter är svårare att kategorisera i stadsplanerarnas konventionella typologier. Om platsspecifika kvaliteter inte adresseras i planeringsprocessen, blir de inte del av det dominerande narrativet om platsen och riskerar att uteslutas i den kommande omvandlingen.

Genom att granska vilka platsspecifika kvaliteter som värderas av olika aktörer, menar Diedrich (2013) att det går att undersöka vilken agenda som ligger bakom deras narrativ. I detta arbete har jag identifierat hur platsnarrativen använts som ett verktyg av olika aktörer för att styra omvandlingsprocessen av Hafenareal. I kantonens narrativ värderas det vatten- och centrumnära läget som områdets främsta platsspecifika kvalitet, vilket Braae & Diedrich (2012) menar är en typisk premiss för en konventionell hamnutveckling. Detta används i förlängningen som ett argument för lämpligheten i att tillämpa en generisk stadsbyggnadsmodell för förtätning i Hafenareal. Jag identifierade att motståndsrörelsens förståelse av områdets kvaliteter är bredare än kantonens, men deras narrativ används ändå främst som ett politiskt verktyg för att skapa sig inflytande inom planeringsprocessen. På samma sätt som kantonens stadsbyggnadsmodell var visionär och övergripande, så befann sig motreaktionen på en liknande nivå. Narrativet nyttjades till att skapa en debatt om demokrati i planeringsprocessen, genom ett motstånd mot kantonens narrativ om omvandling som resulterar i likriktad exploatering. Argumentationen utgick därmed inte direkt från en önskan om att utvecklingen skulle utgå från Hafenareals kvaliteter.

Detta sammanfaller med att omvandlingsprocessen av Hafenareal fortfarande är i ett tidigt skede. Ännu har inga detaljerade planer eller visualiseringar utarbetats, utan visionerna målas upp i grova drag. Problemet med att de platsspecifika kvaliteterna inte inkluderats i detta tidiga skede är att de riskeras att förloras i omvandlingsprocessen, på samma sätt som jag upplevde i gestaltungsarbetet under min utbytestermin. När ett narrativ i stället berättar om en plats utifrån dess kvaliteter, uppmuntras till ett transformativt tillvägagångssätt. Det vore motsägelsefullt att beskriva en plats utifrån dess existerande värden, både fysiska, dynamiska och immateriella, för att sedan argumentera för en total omvandling av platsen. Mitt narrativ om Hafenareal återknyter till resonemangen Caroline Dahl (2020) lyfter om att det landskapsarkitektoniska perspektivet, som med sina inherenta egenskaper att arbeta platsspecifikt har andra verktyg än stadsplaneringen att använda sig av i omvandlingen av postindustriella områden.

Narrativets betydelse

Att studera narrativ om en plats kan användas som ett sätt att förstå hur platsspecifika kvaliteter värderas av olika brukargrupper. I arbetet visas hur olika aktörer använder sig av narrativ för att kommunicera sin förståelse av Hafenareal, och vidare argumentera för den framtid som de önskar för området. En fördel med att studera andras berättelser om en plats, särskilt när man själv inte är bekant med platsen sedan innan, är att man kan upptäcka underliggande lager av platsspecifika kvaliteter som ryms i exempelvis historier och minnen. Diskurser ingår i det immateriella filter som Diedrich (2013) använder i sin kategorisering av platsspecifika värden, vilket innebär att narrativen som existerar kring en plats besitter ett platsspecifikt värde i sig själv. För mig som besökare, som studerat platsen från ett internationellt perspektiv, har narrativen hjälpt mig att skapa en mer nyanserad bild av området och de aktörer som gör anspråk på berättelsen.

Inom planeringsprocessen spelar narrativ en central roll. Liksom Diedrich (2013) beskriver, skapar narrativet en framtidsvision för att legitimera och styra utvecklingen åt ett önskat håll. Resultatet i detta arbete visar hur planerarnas framtidsvision om Hafenareal skiftar, när medborgargrupper lyckas påverka det dominerande narrativet. Under processens förlopp har diskurserna format varandra och skapat en samstämmighet angående vissa platsspecifika kvaliteter. Från att presentera en utvecklingsstrategi som främst riktar sig till fastighetsutvecklare, anpassades kantonens syn på området till att ta större hänsyn till grannskapen. Detta visar på en dynamisk egenskap hos narrativen, som ständigt har möjligheten att omförhandlas och förändras, samt vilket inflytande som kontrasterande narrativ kan ha i omvandlingsprocesser.

Samtidigt visar arbetet på vikten av att vara uppmärksam och kritisk till hur planeringsprocessen hanterar narrativ som insamlas från medborgare. Ameel (2017) menar att det finns risk för att narrativ som skapas inom medborgarprocessen approprieras eller förvrängs för att gynna planerarnas syfte. Den kortlivade medborgarprocessen som initierades i Hafenareal är ett exempel på hur en skepsis inför medborgardialogens legitimitet till slut ledde till att den lades ned. Att fånga upp platsspecifika kvaliteter genom medborgares narrativ är alltså beroende av en transparent planprocess. Detta förutsätter ett välfungerande medborgardeltagande, som inte utförs som en skenhandling utan verkligen inkorporeras i planeringsprocessen.

Att konstruera ett framtidsnarrativ som grundar sig i ett områdes platsspecifika värden, i stället för att presentera en vision som ligger långt ifrån verkligheten, minskar risken för att medborgare ska känna sig exkluderade från planerna och motsätta sig utvecklingen. När platsen inte behandlas som en tabula rasa, minskar även risken för att platsspecifika kvaliteter går förlorade i omvandlingsprocessen. I mitt gestaltungsarbete utforskar jag ett transformativt förhållningssätt till platsens utveckling, där förslaget syftar till att vara en första etapp i en stegvis omvandling. Mina gestaltungsförslag är ett sätt att undersöka och skapa diskussion kring vad resultatet kan bli, när de platsspecifika värdena utgör grunden i ett framtidsnarrativ om Hafenareals omvandling.

Gestaltningförslagen som framtidsnarrativ

I gestaltningförslagen har jag valt att adressera två olika infallsvinklar som Ellen Braae (2015) menar är vanliga i konventionell stadsplanering, tabula rasa och museifiering. De ställs i kontrast till mer transformativa tillvägagångssätt, som hämtar inspiration från hur Eisenmann arbetade med gestaltning av postindustriella områden som palimpsest (Krinke, 2001) samt hur anpassning och återbruk av material kan bidra till att platsspecifika kvaliteter inom omvandling värnas (Braae & Diedrich, 2012). I arbetet med gestaltningen har jag utgått från en generell strategi om hur platsen kan hanteras när barriärer tas bort och gränser öppnas upp, vilket skapar nya rörelsemönster på platsen. Med inspiration från Lynch (1960) och Kitchin (1994) är målet att mentala gränser i området ska luckras upp. Eftersom jag själv upplevde en otydlighet i områdets entréer vid mina platsbesök, vill jag att utkanterna av Hafenareal ska upplevas inbjudande, och etablera nya målpunkter i människors vardagsliv.

Jag har arbetat med att skapa ytor för två olika slags rörelsemönster. I den södra entréparken skapas en plats för rörelse och passage i en informell och flexibel parkmiljö, där samspelet mellan människa och natur står i fokus. I det norra entrétorget skapas en plats för att stanna upp, uppehålla och iaktta. Här riktas blicken och uppmärksamheten mot den närliggande omgivningen, av kontrasterna mellan människa och artefakt, i ett skifte mellan historiska och framtida praktiker. Jag har styrts av att visa på både dåtiden och framtiden i gestaltningförslagen, för att skapa ett framtidsnarrativ som talar med historien. Jag har även utgått från att de ingrepp som föreslås i gestaltningförslagen ska vara både enkla och resurssnåla, för att övertyga som temporära åtgärder i väntan på områdets fortsatta utveckling.

Under arbetes gång funderade jag över hur jag genom min gestaltning kan kommunicera att platserna står och väger mellan olika viljor som vill påverka dess framtid. Med en önskan om att till diskussionen kring områdets platsspecifika värden, där dessa adresseras i större utsträckning än i det dominerande narrativet om Hafenareal. Min agenda är att samtidigt gestalta platser som kan bidra med upplevelsevärden i sig. Att konceptuellt utgå från två motsatspar i gestaltningen hjälpte mig att hitta en lekfullhet i skissprocessen. Genom att både utgå från ett transformativt förhållningssätt, men samtidigt tangera mer konventionella metoder för hamnomvandling, har jag försökt hitta en balans som väcker uppmärksamhet och nyfikenhet. Jag strävade efter att skapa ett tydligt helhetsgrepp, en stark strukturell ram för gestaltningen, men med detaljer som kanske inte är uppenbara vid en första anblick, och som därför kan uppmuntra besökare till att utforska området vidare.

Metoddiskussion

Hela arbetet bygger på angreppssätten *design research* och *site-writing*, som jag fångades av tidigt i arbetsprocessen. Även om de inte är lika uppenbara i arbetets struktur som mina andra metoder (litteraturstudie, dokumentanalys och gestaltning), har de varit en stor inspirationskälla i min arbetsprocess. Att kunna grunda och legitimera gestaltungsarbetet som en kunskapsgenererande metod har inspirerat mig att ta gestaltningen ett steg längre, genom att använda det som ett verktyg för att initiera en kritisk diskussion. Att arbeta med text utifrån ett kreativt och delvis även subjektivt förhållningssätt har inspirerat mig till att skildra mina egna upplevelser av platsen, för att synliggöra mig själv som en aktör.

Arbetsprocessens iterativa karaktär har inneburit att jag växelvis tagit mig an arbetets olika delar, som över tid har influerat varandra. På samma sätt som litteraturstudien och analysen av mitt empiriska material har präglat de val jag tagit i gestaltungsprocessen, väckte gestaltningen frågor som jag återvände till för att utforska djupare. Motsatsförhållandena mellan *tabula rasa* / *palimpsest*, samt museifiering / återbruk, vilka används som konceptuella katalysatorer i min gestaltning, är två exempel på detta. I gestaltningen återvände jag även till dokumentstudiens narrativ, vilket ledde till nya upptäckter när jag återigen granskade råmaterialet under nya, mer initierade förutsättningar. Sammantaget har det icke-linjära tillvägagångssättet att arbeta på varit en tillgång för mig i denna process, där ett ständigt utforskande och omprövande inneburit att jag hållit mig öppen för ny kunskap och nya infallsvinklar ända fram till arbetets slutskede.

Litteraturstudien utgör en sammanställning av den teori jag studerat under arbetets gång. Under skrivprocessen utforskade jag flera olika perspektiv på postindustriell hamnutveckling, som i slutändan kategoriserats under fyra olika teman. Min ambition med kategoriseringen var att under de två första begreppsutvecklingarna, plats och gränser, skapa en teoretisk grund för att bättre kunna förstå postindustriella landskap och bilda ramar för gestaltungsförslaget. Under de två följande begreppen, transformation och narrativ, identifieras sätt att analysera och hantera dessa landskap, som legat till grund för de analytiska frågor som jag använder i arbetets resultatdel. Under arbetets gång har jag följt olika lösa trådar från litteraturen som jag inspirerats av, men som inte har någon direkt relevans för arbetets slutliga form och därför inte inkluderats. Det har bitvis varit en svår avvägning att välja vilket material som varit lämpligt att inkludera i litteraturstudien, för att hålla avsnittet koncist och relevant, men samtidigt vara transparent med vilken kunskap som styrt mig vidare i arbetsprocessen.

Dokumentanalysen består av olika narrativ som samlats från en variation av källor. Blandningen av plandokument, artiklar från både dagstidningar och vetenskapliga källor, tillsammans med redogörelsen från mitt eget platsbesök, bildar ett brett men något spretigt underlag. Jag fann vissa svårigheter att jämföra dem med varandra, då de innehåller olika typer av information, med olika syften och adresserar olika mottagare. Samtidigt ledde detta mig till insikten att narrativens retorik hänger ihop med vilket informationsmedium de har sitt ursprung från, och utgör således en viktig del av narrativets helhet. Till grund för de analytiska frågor som utarbetades använde jag Lisa Diedrichs (2013) tre filter för platsspecifika kvaliteter och Lieven Ameels (2017) kategorisering av narrativ inom planeringsprocessen som huvudsakliga beståndsdelar. Att utgå från två existerande

ramverk gav mig en solid grund för analysarbetet, samtidigt som jag hade möjlighet att anpassa frågorna till mitt eget arbetes kontext. Jag valde även att inkludera en fråga som riktar sig mot hur narrativen förhåller sig till plats och gränser, som grundar sig i arbetets litteraturstudie, för att inte förlora dessa perspektiv i arbetets progression. Det är viktigt att poängtera att de flesta källor som jag studerat i dokumentanalysen har varit på tyska, ett språk jag har begränsad kunskap i. Det utgör en osäker faktor i hur väl jag gjort mitt urval av dokument, samt hur jag tolkat informationen. Positivt är att projektkursen på universitetet i München gav mig utförlig bakgrundsinformation som hjälpt mig att styra mina eftersökningar.

Att arbeta med analys av narrativ har utgjort grunden för den kunskap som jag förvärvat om Hafenareal, men jag vill även betona begränsningar som jag anser att denna metod har. Genom mitt urval av narrativ har jag samtidigt exkluderat andra narrativ som existerar om platsen. Eftersom jag baserade mitt urval på inflytelserika aktörer med väldokumenterade narrativ, har jag dessutom befast de mest dominerande narrativen, som profilerat sig offentligt rörande områdets utveckling. Jag har fångats av de mest högljudda rösterna, vilket leder till frågan vad resultatet hade blivit om jag i stället valt att studera andra, mer lågmälda perspektiv. Det är också viktigt att förhålla sig kritiskt till det egna narrativet. Det utgår från min förförståelse om platsen och min ingång till ämnet som landskapsarkitekt, och är en subjektiv beskrivning av mina platsbesök i området som genomfördes under en begränsad tidsperiod. Platsbesöken gjordes i studiesyfte för en annan kurs, och det är mitt material som jag samlade inför det som utgör grunden för det som presenteras i detta arbete. En fördel med att utgå från mina egna platsbesök är att jag kunnat kommunicera platsspecifika kvaliteter från ett upplevelseperspektiv, men eftersom jag endast besökt Basel vid ett tillfälle, är denna platsspecifik kunskap samtidigt begränsad.

Gestaltungsarbetet har varit ett sätt för mig att skapa ett nytt narrativ, där platsspecifik kunskap om Hafenareal kommuniceras. Jag fick tillfälle att vrida och vända på de begrepp jag läst och skrivit om under arbetets gång, där jag fick bredda min förståelse för vad de innebär utifrån friare ramar jämfört med den textbaserade diskussionen. Gestaltningen blev till ett sätt att fördjupa min kunskap om platsen och dess kvaliteter, men också en arena för att undersöka hur transformativa metoder för omvandling kan appliceras i det studerade området. Genom att avgränsa mig till två mindre delområden fick jag möjlighet att arbeta i en mer detaljerad skala, där gestaltningen är specifik för platserna. På så sätt fick jag möjlighet att applicera både min teoretiska kunskap och min empiri i visualiseringarna. Genom mina visualiseringar har ett nytt framtidsnarrativ om Hafenareal skapats, som visar på alternativa vägar för områdets utveckling.

För vidare studier

Under arbetets gång har det dykt upp frågor för vidare studier som jag inte haft möjlighet att undersöka djupare. Ett naturligt nästa steg i arbetet är att presentera gestaltungsförslaget för intressenter i Basel och i Hafenareal, vilket öppnar för möjligheten att studera de reaktioner förslaget väcker. En vidareutveckling av gestaltungsförslaget genom att applicera de transformativa gestaltungsidéerna på andra platser i Hafenareal kan vara ett annat naturligt steg i att föra arbetet vidare. Detta kan fördjupa kunskapen om hur platsspecifika värden i landskapet kan kommuniceras genom gestaltning, för att skapa ett mer nyanserat narrativ om de kvaliteter som existerar i postindustriella hamnområden.

Begreppsutvecklingen kring platsspecifika värden och postindustriell transformation kan fördjupas ytterligare. Litteraturstudien kan exempelvis utvecklas till att mer ingående redogöra för industrimiljöers kulturarv, eller vad gränslandskapet runt en plats har för betydelse. Genom att studera fler angreppssätt för strategisk och processartad transformation, har gestaltungsförslaget potential att utvecklas till att inkludera en längre tidshorisont där fler stadier av omvandling ingår.

Detta arbete är utformat under den pågående omvandlingsprocessen för Hafenareal, och utgår därför från förutsättningarna som existerar idag. Att fortsätta följa hur processen utvecklas kan öppna upp för att studera hur det dominerande narrativet förändras, vilka aktörer som i fortsättningen sätter sin prägel på diskursen, och om platsspecifika värden kommer bli en del av det dominerande narrativet om områdets utveckling. Genom att studera mindre framträdande narrativ om platsen, utifrån exempelvis aktörerna inom temporär användning och andra gräsrotsinitiativ, kunde ge en mer nyanserad bild av platsen.

Slutligen kan vidare studier av Hafenareal och dess omgivningar från andra sidan av nationsgränserna vara relevanta, eftersom jag i arbetet avgränsade mig till att inte studera narrativ om Hafenareal från Tyskland och Frankrike. Att fortsätta utforska vilka relationer och spänningar som existerar över gränserna, både ur ett planerar- och brukarperspektiv, kan vara relevant att inkludera i en fördjupad studie av platsens gränslandskap.

6. Källförteckning

Tryckta källor

- Ameel, L. (2017). Towards a narrative typology of urban planning narratives for, in and of planning in Jätkäsaari, Helsinki. *URBAN DESIGN International*. Vol. 22, 4, 318–330. DOI:10.1057/s41289-016-0030-8
- Braae, E. (2015). *Beauty Redeemed: Recycling Post-Industrial Landscape*. Risskov: Ikaros
- Braae, E. & Diedrich, L. (2012). Site specificity in contemporary large-scale harbour transformation projects. *Journal of Landscape Architecture*. 7:1, 20–33. DOI: 10.1080/18626033.2012.693778
- Bürgin, R. (2017). Interessenskonflikt im Basler Hafenareal: Wie Widerständige Lucius Burckhardts Planungskritik neu interpretieren. *sub\urban. zeitschrift für kritische stadtforschung*. 5 (1/2), 277–286. DOI: 10.36900/suburban.v5i1/2.282
- Corner, J. (2014). The agency of mapping. I: *The landscape imagination: collected essays of James Corner, 1990–2010*. 2. ed. New York: Princeton Architectural Press. 197–240.
- Cupers, K. (2005). Towards a Nomadic Geography: Rethinking Space and Identity for the Potentials of Progressive Politics in the Contemporary City. *International Journal of Urban and Regional Research*. 29. 729–739. DOI: 10.1111/j.1468-2427.2005.00619.x
- Dahl, C. (2020). *Building transformative capacities: links between site and plan in post-industrial urban landscapes*. Diss. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet
- Diedrich, L. (2012). Site-specific landscape architectural approaches in contemporary European harbour transformation. *Portusplus*, issue 2011, www.reteonline.org
- Diedrich, L. (2013). *Translating Harbourscapes. Site-specific design approaches in contemporary European harbour transformation*. Ph.D. thesis. Copenhagen: University of Copenhagen
- Diener, A. & Hagen, J. (2010). *Borderlines and borderlands political oddities at the edge of the nation-state*. Lanham, Md: Rowman & Littlefield Publishers.
- Fraser, M. (2013). *Design research in architecture: an overview*. Farnham, Surrey: Ashgate
- Kahn, A. & Burns, C J. (2021) Why site matters. I: Kahn, Andrea & Burns, Carol J. (red.) *Site matters: Design, concepts, histories, and strategies*. New York: Routledge, 1–13.
- Kitchin, R. (1994). Cognitive Maps: What are They and Why Study Them?. *Journal of Environmental Psychology*. 14. 1–19. DOI: 10.1016/S0272-4944(05)80194-X.
- Krinke, R. (2001). Overview: design practice and manufactured sites. I: Kirkwood, N. (red.) *Manufactured sites*. London: Spon Press. 123–147.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press
- Meyer, E. (2021). Site Citations: The Grounds of Modern Landscape Architecture. I: Kahn, A & Burns, C J. (red.) *Site matters: Design, concepts, histories, and strategies*. New York: Routledge, 38–64.
- Rendell, J. (2016). Site-Writing. I: Campkin, B. & Duijzings, G. (red.). *Engaged Urbanism: Cities and methodologies*. London: I.B.Tauris & Co. Ltd, 35–44.
- van Uffelen, C. (2014). *Atlas of world landscape architecture*. Braun Publishing Ag.

Elektroniska källor

- Bau- und Verkehrsdepartement des Kantons Basel-Stadt (2017). *Programmation Hafenareal Klybeck / Kleinhüningen. Schlussbericht*. https://www.hafen-stadt.ch/fileadmin/user_upload/2017_Programmation_Schlussbericht.pdf [2022-10-28]
- Bau- und Verkehrsdepartement des Kantons Basel-Stadt & Schweizerische Rheinhäfen (2010). *Hafen- und Stadtentwicklung Klybeck – Kleinhüningen. Synthesebericht Städtebauliche Testplanung mit Optionen Hafenlogistik*. https://www.hafen-stadt.ch/fileadmin/user_upload/downloads/2010-06-17_Synthesebericht_96dpi.pdf [2022-10-28]
- Feddersen & Klostermann (2006). *Städtebauliche Entwicklung für den Rheinhafen Klybeck-Kleinhüningen*. https://www.hafen-stadt.ch/fileadmin/user_upload/downloads/teil-bericht_staedtebau_060614.pdf [2022-10-27]
- Jermann, H. (2013). Das Ex-Migrol-Areal im Basler Hafen ist seit Freitag von Autonomen besetzt. *bz Basel*, 29 mars. <https://www.bzbasel.ch/basel/basel-stadt/das-ex-migrol-areal-im-basler-hafen-ist-seit-freitag-von-autonomen-besetzt-ld.1756468> [2022-10-28]
- Kanton Basel-Stadt (2022). *History of Basel*. <https://www.bs.ch/en/Portrait/cosmopolitan-basel/history.html> [2022-11-14]
- Klybeckinsel.ch (2022). *Klybeckinsel. Wir selber bauen unsere Stadt. Ein widerständiges Quartier organisiert sich*. <http://www.klybeckinsel.ch/> [2022-10-20].
- Klybeckplus (2021). *Information, Dialog und Beteiligung Juni 2021, Schlussbericht: Alle Ergebnisse und Protokolle*. https://www.klybeckplus.ch/dam/jcr:534571cf-f081-4526-8e06-9a48f114df7f/210930_Dialog_Beteiligung_Juni21_Bericht_alle_Ergebnisse_Protokolle_def0.pdf [2022-10-20]
- Merriam-Webster (2022). *Palimpsest*. Merriam-Webster.com Dictionary. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/palimpsest> [2022-11-18]
- Nationalencyklopedin (2022). *Palimpsest*. [https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/palimpsest-\(littteori\)](https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/palimpsest-(littteori)) [2022-11-18]
- Natur und Landschaft der Region Basel (2022). *Klybeckinsel*. <https://www.regionatur.ch/Orte/Historische-Orte/Klybeckinsel> [2022-12-19]
- Rendell, J. (2022). *Site-writing*. <https://site-writing.co.uk/> [2022-11-18]
- Rorsch, B. (2015). Wagenplatz-Räumung: Vertraulicher Vertrag zeigt Taktik der Stadt. *Luzerner Zeitung*, 25 mars. <https://www.luzernerzeitung.ch/basel/basel-stadt/wagenplatz-raumung-vertraulicher-vertrag-zeigt-taktik-der-stadt-ld.1682486> [2022-10-28]
- Schweizerische Rheinhäfen & Kanton Basel-Stadt (2011). *PROJEKTAUFRUF! Zwischennutzung Klybeckquai*. https://www.hafen-stadt.ch/fileadmin/user_upload/downloads/01_Klybeckquai_Ausschreibung.pdf [2022-10-21]
- Steinemann, C. (2021). Ehemaliges Schiff «Gannet» nimmt Betrieb als Kulturzentrum auf. *Telebasel*, 19 juli. <https://telebasel.ch/2021/07/10/ehemaliges-schiff-gannet-nimmt-betrieb-als-kulturzentrum-auf/?channel=32341> [2022-11-14]

Figurförteckning

Figurer som ej listas i förteckningen nedan är författarens egna.

- Figur 1.** Comet Photo AG (Zürich). Basel, Rheinhäfen beider Basel, Hafenbecken I. [fotografi]. Tillgänglig: ETH-Bibliothek Zürich, Bildarchiv / Com_F61-00112-0011 / (CC BY-SA 4.0). DOI: <http://doi.org/10.3932/ethz-a-000053939> [2023-01-20]
- Figur 6.** Geodaten Kanton Basel-Stadt (2022). Hafenareal. Flygfoto. [kartografiskt material]. Tillgänglig: Geoportal Kanton Basel-Stadt. (CC BY 3.0 CH) <https://map.geo.bs.ch/> [2022-11-28]. Bearbetad av författaren.
- Figur 7.** Merian, M. (1642). Ansicht der Stadt Basel, Schweiz um 1642. Topographia Helvetiae, Rhaetiae et Valesiae. [gravyr] Tillgänglig: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Merian_Basel_1642.jpg [2023-01-20]
- Figur 9.** Geodaten Kanton Basel-Stadt (2022). Flygfoto. [kartografiskt material]. Geoportal Kanton Basel-Stadt (CC BY 3.0 CH) Tillgänglig: <https://map.geo.bs.ch/> [2022-11-28]. Bearbetad av författaren.
- Figur 19.** Geodaten Kanton Basel-Stadt (2022). Flygfoto. [kartografiskt material]. Geoportal Kanton Basel-Stadt (CC BY 3.0 CH) Tillgänglig: <https://map.geo.bs.ch/> [2022-11-28]. Bearbetad av författaren.
- Figur 20.** Welander, L. (1955). Ett Trelandspunkt där de tre ländernas gränser mellan Frankrike, Tyskland och Schweiz i Rhen möts vid Basel. [fotografi]. Tillgänglig: Järnvägs museet. <https://digitaltmuseum.se/021018459841/ett-trelandspunkt-dar-de-tre-landernas-granser-mellan-frankrike-tyskland> [2023-01-20]
- Figur 26.** MVDRV ©. (2010). Aerial. [rendering]. Används med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren.
- Figur 27.** MVDRV ©. (2010). From existing bridge. [rendering]. Används med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren.
- Figur 28.** MVDRV ©. (2010). Plan. [strukturplan]. Används med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren.
- Figur 33.** Geodaten Kanton Basel-Stadt (2022). Flygfoto. [kartografiskt material]. Geoportal Kanton Basel-Stadt (CC BY 3.0 CH) Tillgänglig: <https://map.geo.bs.ch/> [2022-11-28]. Bearbetad av författaren.
- Figur 40.** Geodaten Kanton Basel-Stadt (2022). Flygfoto. [kartografiskt material]. Geoportal Kanton Basel-Stadt (CC BY 3.0 CH) Tillgänglig: <https://map.geo.bs.ch/> [2022-11-28]. Bearbetad av författaren.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i JA, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i NEJ, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

☒ JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

